

ГРОМАДСЬКА ДУМКА ПРО ПРАВОТВОРЕННЯ

У НОМЕРІ:

- **ПРОБЛЕМИ ДОТРИМАННЯ
МАЙНОВИХ ПРАВ НА ТОТ**

✓ *Нові реалії спадкування та інших правочинів
з нерухомим майном на тимчасово окупованих
територіях України в умовах війни*

- **РЕФОРМА ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ
СИСТЕМИ**

✓ *План реформування пенітенціарної системи
на 2025-2026 роки: між євроінтеграцією,
воєнними викликами та людською гідністю*

№ 3 (311) ЛЮТИЙ 2026

ГРОМАДСЬКА ДУМКА ПРО ПРАВОТВОРЕННЯ

№ 3 (311) 2026

Інформаційно-аналітичний бюлетень
на базі оперативних матеріалів

Додаток до журналу
«УКРАЇНА: ПОДІЇ, ФАКТИ, КОМЕНТАРІ»

Засновники:

Національна бібліотека України
імені В. І. Вернадського
Національна юридична бібліотека

Головний редактор
Ю. Половинчак

Редакційна колегія:
Н. Іванова (відповідальна за випуск), Т. Дубас,
Ю. Калініна-Симончук

Заснований у 2011 році
Видається двічі на місяць

Передрук – тільки з дозволу редакції

З повнотекстовою версією видання можна
ознайомитись на сайті
Центру досліджень соціальних комунікацій
nbuviar.gov.ua

ЗМІСТ

АКТУАЛЬНА ПОДІЯ

Президент України В. Зеленський
підписав Закон України «Про академічну
добросесність» 3
Президент України затвердив Закон України
щодо авторських прав військових на власні
розробки технологій та озброєнь 4
Президент України підписав Закон України
про наставництво: кого стосуватиметься
підтримка..... 4

АНАЛІТИЧНИЙ РАКУРС

Беззуб І.
Нові реалії спадкування та інших правочинів
з нерухомим майном на тимчасово
окупованих територіях України в умовах
війни 5
Симоненко О.
План реформування пенітенціарної системи
на 2025–2026 роки: між євроінтеграцією,
воєнними викликами та людською
гідністю..... 13

ЩОДЕННИК БЛОГЕРА* 16

АКТУАЛЬНА ПОДІЯ

Президент України В. Зеленський підписав Закон України «Про академічну доброчесність»

Президент України В. Зеленський підписав законопроект «Про академічну доброчесність». Він визначає види порушень та покарання за недотримання академічної доброчесності.

Про це йдеться на сайті Верховної Ради України.

Документом визначено такі види порушень академічної доброчесності:

- відчуження авторства;
- академічний плагіат;
- приписування авторства;
- самоплагіат;
- фабрикація;
- фальсифікація;
- недоброчесне оцінювання результатів навчання;
- несамостійне виконання завдання;
- недозволена допомога;
- академічний саботаж;
- схиляння до порушення академічної доброчесності;
- інституційні порушення академічної доброчесності.

За порушення академічної доброчесності передбачаються:

- виховні заходи (попередження);
- притягнення до академічної та/або дисциплінарної відповідальності (повторне виконання роботи чи оцінювання, позбавлення стипендій і пільг, заборона участі у програмах академічної мобільності);
- реагування на порушення академічної доброчесності у проведенні конкурсів (заборона участі в конкурсах);

– інституційні заходи реагування (відрахування з навчання або позбавлення наукових ступенів і звань).

У разі встановлення факту академічного плагіату, фабрикації чи фальсифікації у кваліфікаційній роботі, на підставі якої особі було присуджено ступінь вищої освіти, позбавлятимуть відповідного ступеня вищої освіти.

Педагогічним і науковим працівниками можуть заборонити керувати науковими роботами, брати участь у грантах чи атестаціях, обмежити професійну діяльність. А притягнуті до академічної відповідальності впродовж року не можуть претендувати на отримання педагогічних чи вчених звань.

Заклади освіти і наукові установи, де виявлять випадки недоброчесності, у випадку системної бездіяльності можуть втратити акредитації чи ліцензію.

Нагадаємо, 18 грудня 2025 р. Верховна Рада України ухвалила законопроект № 10392 «Про академічну доброчесність». Він прописує види порушень, які стосуються академічної доброчесності та встановлює види відповідальності за це.

У 2023 р. міністр освіти і науки О. Лісовий відмовився від свого наукового ступеня, після того, як у мережі з'явилися звинувачення у плагіаті. Тоді він зазначив, що писав свою кандидатську роботу «достатньо швидко, під тиском певних обставин, які були в той час» і захищав роботу формально (*Суспільне Культура* (<https://suspilne.media/culture/1227177-zelenskij-pidpisav-zakon-pro-akademicnu-dobrocesnist-sovin-peredbacae/>). – 2026. – 30.01).

Президент України затвердив Закон України щодо авторських прав військових на власні розробки технологій та озброєнь

Президент України В. Зеленський 29 січня поточного року підписав Закон України № 13110 щодо майнових прав інтелектуальної власності на розробки військовими озброєнь і технологій, створені ними під час служби у ЗСУ.

Про це свідчить картка вказаного Закону за підписом Глави держави, яка опублікована на сайті Верховної Ради України.

Цей документ гарантує, що авторство на створені військовослужбовцями розробки завжди належатиме їм, а держава матиме право використовувати ці напрацювання для потреб оборони.

Водночас інновації, які створюються на передовій та у військових наукових підрозділах, отримують належний юридичний захист і

працюватимуть на зміцнення обороноздатності та технологічної спроможності ЗСУ

Для цього Законом вносяться зміни до статті 429 Цивільного кодексу України, і він, зокрема, розширює перелік суб'єктів інтелектуальної власності. Зміни визначають, що майнові права інтелектуальної власності на виріб, створений у зв'язку з виконанням службових обов'язків під час проходження військової служби «належать суб'єкту», визначеному законом.

Цю законодавчу ініціативу український парламент взяв за основу ще 15 квітня 2025 р., а 4 листопада 2025 р. ухвалив у цілому (*Суспільне Новини* (<https://suspilne.media/1226841-zelenskij-zatverdiv-zakon-pro-avtorski-prava-vijskovih-na-vlasni-rozrobki-tehnologij-i-ozbroen/>). – 2026. – 29.01).

Президент України підписав Закон України про наставництво: кого стосуватиметься підтримка

Президент підписав закон про наставництво, який закладає важливу підтримку для дітей та молоді у складних життєвих обставинах. Зокрема, для тих, хто зростає і виховується без батьківського піклування.

Про це повідомила віцеспікер парламенту О. Кондратюк.

Верховна Рада України ухвалила Закон України 18 грудня 2025 р. Документ визначає порядок здійснення наставництва для дітей віком від 10 років.

«Його мета дати можливість тисячам дітей і молодих людей, які зростають і виховуються без підтримки дорослих, отримати своїх наставників. Мати надійну опору та підтримку дорослих, які допоможуть дітям і молодим людям повірити у власні сили й набути важливих життєвих навичок», – зазначила О. Кондратюк.

Наставників матимуть діти-сироти та позбавлені батьківського піклування, діти у складних життєвих обставинах, діти загиблих захисників, а також постраждалі від воєнних дій, депортовані або переміщені діти. Підтримку наставників зможуть отримати і неповнолітні вагітні, самотні мами до 23 років та молодь 18–23 років у цілодобових закладах.

Закон передбачає чіткі вимоги до кандидатів у наставники. Наставництво стане офіційною соціальною послугою з підтримкою держави.

Як зазначили у благодійному фонді «Твоя опора», поштовхом до змін став проєкт «Наставництво – Твоя опора», який розпочався у грудні 2024 р. У Києві та області висловили бажання стати наставниками понад 500 людей, проте, стара модель не дозволила їм скористатися цією можливістю повною мірою.

За наступних пів року уряд має напрацювати підзаконні акти, щоб Закон запрацював.

Упродовж року уряд має поінформувати парламент про стан виконання цього Закону.

Наставництво потрібне дітям, які виховуються в інтернатних закладах, а після випуску не мають необхідних навичок для самостійного життя. Наставництво може зацікавити тих дорослих, які хочуть допомогти дітям чи підліткам, але не наважуються на усиновлення, зазначала раніше міністр соціальної політики О. Жолнович.

У листопаді 2024 р. Україна ухвалила Стратегію забезпечення права дитини на зростання в сімейному оточенні, яка є частиною реформи деінституціалізації, що передбачено євроінтеграційними зобов'язаннями держави. Серед цілей Стратегії – соціалізація та інтеграція випускників інституційної системи (*Zmina.info* (<https://zmina.info/news/prezydent-pidpysav-zakon-pro-nastavnytstvo-kogo-stosuvatymetsya-soczialna-posluga/>). – 2026. – 16.01).

АНАЛІТИЧНИЙ РАКУРС

I. Беззуб, наук. співроб., НЮБ НБУВ

Нові реалії спадкування та інших правочинів з нерухомим майном на тимчасово окупованих територіях України в умовах війни

У зв'язку з повномасштабним вторгненням РФ в Україну низка населених пунктів різних областей нашої держави опинилася під російською окупацією. Через це багато українців вимушено зіткнулися з питанням спадкування майна, яке знаходиться на тимчасово окупованій території України.

Правовий режим тимчасово окупованих територій (ТОТ) встановлює особливий порядок для захисту прав і свобод громадян України, які проживають на цих територіях, що визначено Законом України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 15 квітня 2014 р. № 1207-VII. Також вказаний Закон визначає статус території України, тимчасово окупованої внаслідок збройної агресії РФ, особливості діяльності державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій в умовах цього режиму, додержання і захисту прав та свобод людини і громадянина, а також прав і законних інтересів юридичних осіб¹.

Відповідно до ч. 1 ст. 1 Закону України № 1207-VII, тимчасово окупована РФ

територія України є невід'ємною частиною території України, на яку поширюється дія Конституції України та законів України, а також міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Тимчасова окупація РФ територій України, незалежно від її тривалості, є незаконною і не створює для країни-агресора жодних територіальних прав.

Датою початку тимчасової окупації РФ окремих територій України є 19 лютого 2014 р. У зв'язку з повномасштабним вторгненням РФ в Україну

указом Президента України від 24 лютого 2022 р. № 64 введено воєнний стан.

Наказом Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України від 22 грудня 2022 р. № 309 затверджено Перелік територій, на яких ведуться (велися) бойові дії, або тимчасово окупованих РФ².

Разом з тим, на захоплених землях не діє юрисдикція України, а відтак, і правила, які регулювали різноманітні відносини, не працюють. Насамперед це стосується і питань спадкування власності.

¹ Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text>

² Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0380-25#Text>

Відповідно до ст. 1216 Цивільного кодексу України, спадкуванням є перехід прав та обов'язків (спадщини) від фізичної особи, яка померла (спадкодавця), до інших осіб (спадкоємців).

Якщо раніше питання спадкування здебільшого мали стандартну нотаріальну процедуру, то сьогодні найчастіше ідеться про поновлення строків, втрату документів, неможливість доступу до майна чи нотаріуса та про потребу встановлювати юридичні факти в судовому порядку, що викликає необхідність в організації процесів спадкування на окупованих територіях.

За період повномасштабної війни (у 2022–2025 рр.) до деяких нормативно-правових актів України, що стосуються процедури спадкування було внесено ряд змін. Зокрема, змінилися правила оформлення спадщини на ТОТ.

30 січня 2024 р. набрали чинності два закони, які вносять зміни у порядок відкриття та оформлення спадщини, а саме:

- Закон України «Про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо вдосконалення порядку відкриття та оформлення спадщини» від 8 листопада 2023 р. № 3450-IX;

- Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення порядку відкриття та оформлення спадщини» від 8 листопада 2023 р. № 3449-IX.

Новації спадкування пов'язані з унормуванням правовідносин під час воєнного стану. Цими законами були внесені зміни до Цивільного кодексу України та Закону України «Про нотаріат».

У Міністерстві юстиції України наголошують, що навіть в умовах війни держава гарантує захист спадкових прав громадян та забезпечує можливість оформити спадщину

попри окупацію чи відсутність доступу до архівів («Особливості оформлення спадщини на тимчасово окупованій території» (січень 2024 р., оновлене – листопад 2025 р.)³.

Тобто факт того, що місце відкриття спадщини знаходиться на окупованій території, не позбавляє спадкоємця права отримати майно, а лише впливає на порядок дій.

Зазвичай спадщина відкривається за останнім місцем проживання померлого. Але під час воєнного стану, якщо ця адреса в зоні бойових дій або на окупованій території, будь-який нотаріус в Україні може відкрити спадкову справу, незалежно від фактичного місця проживання спадкодавця. Для цього нотаріус перевіряє статус населеного пункту за офіційним Переліком територій у зоні бойових дій чи окупації.

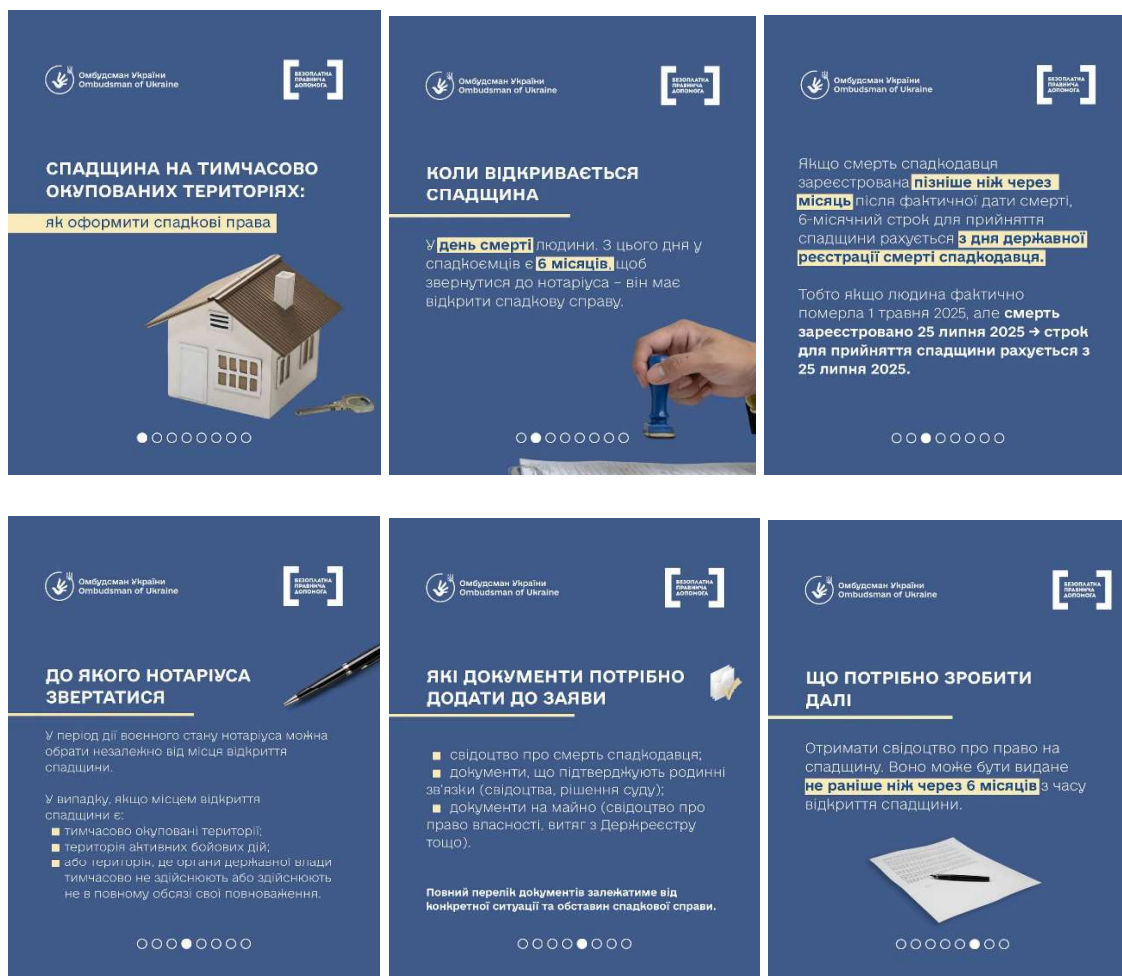
Якщо справу вже відкривали на окупованій території, але продовжити її неможливо через втрату документів або відсутність доступу, будь-який державний чи приватний нотаріус в Україні може перебрати її подальше ведення після звернення спадкоємця.

Базовий строк на прийняття спадщини – шість місяців від дня смерті спадкодавця. Але під час воєнного стану та ще два роки після його завершення діє виняток: якщо смерть зареєстрували пізніше, ніж через місяць після фактичної дати смерті, шестимісячний строк відлічується з дня державної реєстрації смерті.

Спадкоємець має подати заяву, а також свідоцтво про смерть, документи про родинні стосунки, документи про право власності на майно та дані щодо його державної реєстрації. Перелік може змінюватися залежно від ситуації.

Свідоцтво про право на спадщину видається після завершення шестимісячного строку, якщо немає передбачених законом обставин для його подовження.

³ Сайт Міністерства юстиції України. URL: <https://minjust.gov.ua/news/ministry/yak-uspadkuvati-mayno-yake-znahoditsya-na-timchasovo-okupovaniy-teritorii-ukraini>

Джерело: <https://enap.ns-gromada.gov.ua/news/245534-spadshhina-na-timcasovo-okupovanix-teritorii-ax-ia-k-oformiti-spadkovi-prava#gallery-1>

У Міністерстві юстиції України зазначили, що відповідні правила покликані забезпечити захист прав спадкоємців, які не мають змоги звернутися до нотаріуса за місцем відкриття спадщини через окупацію, бойові дії чи неможливість доступу до нотаріальних архівів.

Однак юристи звертають увагу на проблеми, які найчастіше виникають при оформленні спадщини: встановлення факту смерті на ТОТ; відновлення втрачених документів; підтвердження родинних зв'язків; судове визнання права власності на майно чи на зруйноване майно.

Джерело: <https://cnap.ns-gromada.gov.ua/news/245534-spadshhina-na-timcasovo-okupovanix-teritorii-ax-ia-k-oformiti-spadkovi-prava#gallery-1>

Юридичну підтримку для розв’язання цих проблем можна отримати завдяки системі безоплатної правової допомоги.

Зокрема, безоплатну правову або юридичну консультацію надає громадська приймальня БО «Фонд милосердя та здоров’я» (стара назва: «Херсонський обласний Фонд милосердя та здоров’я»). Адвокат Фонду, юрист громадської приймальні Української Гельсінської спілки з прав людини О. Данилов називає дві основні проблеми, які виникають при оформленні спадщини. Перша стосується строків прийняття спадщини, друга – це відсутність документів права власності або свідоцтва про смерть родичів, після яких є намір успадкувати майно.

За його словами, як і до війни, спадкоємець, щоб прийняти спадок, має вкласти у шість місяців. Хоча в лютому 2022 р. була прийнята постанова Кабінету Міністрів України і вийшов наказ Міністерства юстиції України, що на час дії воєнного стану до шестимісячного строку на прийняття спадщини додається ще чотири місяці. Була проведена величезна інформаційна кампанія, й органи місцевого самоврядування, нотаріуси, юристи консультували клієнтів, що на оформлення спадщини людина має 10 місяців. Але навесні 2023 р. цей пункт із Закону виключили. Через такий інформаційний дисбаланс дуже багато людей отримали відмови⁴.

Однією з основних проблем для спадкоємців є отримання правовстановлюючих документів на нерухомість, яка знаходиться на окупованих територіях, розповів у коментарі «РБК-Україна» юрист І. Кудояр. На ТОТ діють окремі реєстри нерухомості, до яких внесення інформації можливе лише за наявності російського паспорта. Однак отримання такого паспорта може ускладнити ситуацію, оскільки це може призвести до правових та політичних проблем в Україні.

Ця бюрократична перепона ускладнює життя багатьом українцям, які мають нерухомість на цих територіях. Нерухомість, яка належить їм за українськими законами, не визнається за російськими законами, зазначив І. Кудояр. Юрист зауважує, що в умовах окупації понад 95 % випадків характеризуються неможливістю відкрити спадкову справу через відсутність необхідних документів на майно. Без цих документів нотаріус не може видати свідоцтво про право на спадщину, що робить процес оформлення спадщини надзвичайно складним.

Фахівець пояснив, що в разі відсутності документів на майно померлого, слід звернутися до суду для визнання права власності. Суд може винести рішення, згідно

⁴ Медіаплатформа «Вопру». URL: <https://vgoru.org/prava-lyudini/vijna-i-spadok-pidvodni-kameni-spadkuvannya-pid-chas-voyennogo-stanu>

з яким спадкоємці отримають у власність своє майно, проте, доступу до нього вони фактично не отримають⁵.

За словами юристів ГО «Донбас SOS», складність додає і необхідність встановлення факту смерті, якщо смерть сталася на ТОТ. Оскільки документи про смерть, видані окупаційною владою, не мають юридичної сили, для встановлення факту смерті спадкодавця на окупованій території потрібно звернутися до найближчого місцевого суду на підконтрольній Україні території. Такі заяви розглядаються невідкладно з моменту подання до суду. Після отримання рішення суду в найближчому відділі Державної реєстрації актів цивільного стану видається свідоцтво про смерть⁶.

Як пояснює юристка С. Приймак, визнання документів, виданих незаконними адміністраціями, означало б легітимізацію їхньої діяльності. Тому Україна обрала шлях судового механізму. Це компроміс між захистом суверенітету та правами людини. Так, документи окупаційної адміністрації юридично нікчемні, але вони можуть слугувати непрямыми доказами в суді – разом із показаннями свідків, фото чи навіть медичними довідками з печатками лікарів, що залишилися на ТОТ. Закон не встановлює вичерпного переліку доказів у таких справах. В умовах війни найскладніше – це зібрати докази. Суд має оцінювати те, що лишилося після війни, тому судді часто застосовують принцип «вільної оцінки доказів», і саме це рятує людей, переконана правозахисниця.

За її словами, у міжнародній практиці так само: наприклад, під час конфліктів у колишній Югославії суди приймали навіть неофіційні медичні записи, листування між родичами та свідчення журналістів як докази факту смерті чи народження. Після конфліктів в Абхазії та

Південній Осетії тамтешні суди дозволяли використовувати будь-які доступні докази – навіть відео та свідчення зібрані міжнародними організаціями.

В Україні суди першої та апеляційної інстанцій теж поступово виробляють підхід: у таких справах важлива не форма, а зміст. Якщо факт можна встановити сукупністю доказів, зокрема недосконалих, – його слід визнавати, додає юристка⁷.

Юристи наголошують, що нотаріус приймає лише оригінали документів. Якщо оригінали втрачені, важливо збирати будь-які доступні докази: фотографії, договори купівлі-продажу, довідки з органів влади, свідчення сусідів чи знайомих. Усе це допомагає нотаріусу або суду підтвердити право власності та оформити спадщину навіть за складних обставин. Для різних видів майна вимоги до документів відрізняються, тому кожен випадок розглядається індивідуально.

Досить часто при відкритті спадкової справи виникають труднощі через проблеми з документами: їх важко отримати, вони можуть бути втрачені чи містити неточності. Додатково ускладнює ситуацію те, що через бойові дії або окупацію деякі справи залишилися незавершеними, а нотаріальні архіви – знищеними, зазначають юристи.

Крім цього, за словами юристів «Донбас SOS», під час оформлення спадщини люди не консультуються з юристом, пропускають строки, залишають невиправлені неточності в документах або відкладають оформлення. В умовах війни це може ускладнити або щонайменше зробити неможливим завершення процедури.

До того ж не всі нотаріуси мають достатній досвід в оформленні спадщини для переселенців або тих, чиє майно постраждало через війну, окупацію чи інші надзвичайні обставини. І щодалі від зони бойових дій чи місць, де мешкає багато переселенців, то складніше знайти спеціаліста, який зможе допомогти.

⁵ Сайт Новини Pro. URL: <https://novyny.pro/news/neruhomist/spadshchina-v-okupaciji-yak-zakonno-zavoloditi-maynom-u-nebezpechnih-zonah-7086.html>

⁶ Сайт «Краматорськ пост». URL: https://www.kramatorskpost.com/zruinovana-spadshhina-yak-diyati-yakshho-dokumenti-vtraceni-a-zitlo-na-okupovanii-teritoriyi-abo-v-prifrontovii-zoni_88376

⁷ Сайт LIGA.net. URL: <https://blog.liga.net/user/spriymak/article/57715>

Юристи також звертають увагу, що спадкоємці власників зруйнованого житла мають право на державну компенсацію, хоча процес її отримання має свої особливості. За їхніми словами, у майбутньому можливо існуватиме процедура компенсації й іншого майна, не лише житла.

Оформлення спадщини передбачає сплату нотаріальних послуг, а в разі судового звернення – і судового збору. Але, за словами юристів, під час війни можливе звільнення від судового збору або його відтермінування і розтермінування, рішення про що ухвалює суд.

Як оформити спадщину в окупованому Криму; чи визнає Україна документи, видані окупаційними органами влади; що робити, якщо майно «відчужують» окупанти, з 2014 р. пояснюють юристи ГО «Крим SOS». Юристка ГО «Крим SOS» А. Калініна наголошує, що документи, які видають окупаційні органи влади в Криму чи на інших ТОТ, не мають юридичної сили в Україні⁸.

Також виникають питання, як Україна після деокупації півострова планує урегулювати колізію, коли в одного об'єкта нерухомості одночасно є два власники: власник за українським і власник за російським законодавством? Станом на квітень 2023 р. тільки розробляли «Стратегію деокупації та реінтеграції тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя» та супутні правові механізми (указ Президента України № 117/2021 «Про введення у дію рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11 березня 2021 р. “Про Стратегію деокупації та реінтеграції тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя”»)⁹. Зокрема, окреслено загальний підхід до проблеми з урахуванням норм національного, міжнародного права та іноземного досвіду в схожих випадках.

⁸ Сайт ГО «Крим SOS». URL: <https://krymsos.com/5-pytan-shhodo-neruhomosti-v-okupovanomu-krymu/>

⁹ Офіційне інтернет-представництво Президента України. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1172021-37533>

2 квітня 2023 р. Секретар РНБО України оприлюднив «12 кроків деокупації Криму», в яких передусім зазначено, що «правочини, вчинені не за українським законодавством після лютого 2014 р., у тому числі, щодо нерухомого майна, визнаються нікчемними. Право власності на майно залишається за громадянами України. Якщо воно привласнене або націоналізоване, майно повертається власникам»¹⁰.

За словами юриста ГО «Крим SOS» В. Вуйка, люди на ТОТ, знаючи, що можуть втратити своє майно, звичайно звертаються до місцевих нотаріусів, але ці документи не визнаються українським законодавством. Тобто в нас відбувається подвійна процедура спадкування. Наше законодавство мовчить про те, що буде зі «свідоцтвами про право на спадщину», отриманими на окупованій території. І серед аналітиків поки немає якогось реінтеграційного підходу, що з такими документами робити, резюмує експерт.

На думку юристки «Крим SOS» А. Рассамахіної, з боку України не буде автоматичного визнання правочинів із нерухомістю (і не тільки з нею), вчинених на тимчасово окупованій АРК. Натомість буде передбачено процедуру легалізації таких правочинів, імовірно, через суд¹¹.

Як зазначає адвокат Адвокатського об'єднання «Актум» О. Проніна, наразі законодавство України не передбачає можливості оформлення спадщини громадянами України, що на час відкриття спадщини перебували на території іноземної держави. Проте існує можливість оформити довіреність, засвідчену в консульстві або з апостилом/легалізацією (залежно від країни), і надати повноваження представнику в Україні для ведення спадкової справи¹².

¹⁰ Сайт «Радіо Свобода». URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-danilov-12-krokov-deokupatsii-krymu/32345789.html>

¹¹ Сайт «Суспільне Крим». URL: <https://suspilne.media/crimea/916725-spadsina-v-krimu-ak-oformiti-rodinne-majno-na-okupovanomu-pivostrovi/>

¹² Сайт «Юридична Газета». URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/spadkuvannya-pid-chas-viyni-nova-diyisnist.html>

На думку правозахисниці С. Приймак, процес оформлення спадщини на ТОТ має ще кілька серйозних проблем. Зокрема, нерівність у підходах судів, що створює різну практику і правову невизначеність (одні приймають свідчення сусідів як достатній доказ, інші вимагають «офіційних» паперів, яких немає).

Повільність процедур – справи про встановлення фактів іноді розглядаються місяцями, тоді як людям потрібні документи негайно. Також немає єдиного «швидкого треку» для таких справ, хоча вони особливі і не потребують складного змагального процесу.

Тому, як вважає С. Приймак, щоб удосконалити систему, необхідно ввести єдині стандарти доказування, що зняло б правову невизначеність; спростити процедури, створивши окрему судову категорію справ про встановлення фактів, із прискоренням розглядом; передбачити можливість подавати заяви онлайн, проводити засідання через відеозв'язок, щоб люди з ТОТ не ризикували життям¹³.

У контексті порушеної проблеми, слід звернути увагу на зміни до федерального конституційного закону РФ від 15 грудня 2025 р., який схвалила Державна дума і Рада федерації РФ. Зокрема, глава РФ В. Путін підписав закон, який дозволяє окупаційній владі вилучати житло в українців, які виїхали з окупованої території.

Згідно з документом, вилучатимуть «житлові будинки, квартири та кімнати, які мають ознаки безгосподарного майна». «Безгоспним» також визнаватимуть майно, власника якого «неможливо встановити», або в разі відсутності «дійсних документів» про те, кому воно належить.

Така нерухомість переходитиме окупаційним адміністраціям. У законі передбачено різні варіанти використання конфіскованого житла. Так, його можуть передати місцевим жителям, які втратили своє житло через бойові дії, або надавати як службове житло держслужбовцям, військовим, чиновникам, працівникам правоохоронних органів, вчителям та лікарям.

Крім того, вилучене майно дозволили здавати в оренду, згідно з Житловим кодексом РФ або розміщувати в ньому за договором соціального найму жителів, «які перебувають на обліку як нужденні».

Нові правила діятимуть до 2030 р. Якщо власник з'явиться після конфіскації, йому повинні виплатити матеріальну компенсацію, але це стосуватиметься лише громадян РФ. Окупаційна адміністрація сама визначить порядок компенсації¹⁴.

Слід зазначити, що ще наприкінці березня 2024 р. окупаційна влада РФ на тимчасово окупованих територіях Донецької, Запорізької, Луганської, Херсонської областей України повідомила, що власники житла, розташованого на цій території, повинні зареєструвати право власності на житлову нерухомість у «Єдиному державному реєстрі нерухомості» (рос. «Единый государственный реестр недвижимости») РФ. У разі відсутності відповідного запису в реєстрі, або якщо житлове приміщення має ознаки «безхазяйного» (невикористання, невнесення плати за комунальні послуги протягом року), воно буде вилучене (привласнене) так званими муніципальними органами окупаційної влади РФ.

Для внесення даних до зазначеного реєстру для збереження права власності необхідно з паспортом громадянина РФ звернутися до відповідних органів. У такий спосіб країна-агресор примушує українців повертатися на ТОТ і отримувати паспорти РФ. Російська Федерація продовжує нав'язувати українцям своє громадянство, ця практика є широкомасштабною та системною, наголошують у правозахисних організаціях (Центр прав людини ZMINA, ГО «Донбас SOS», ГО «Крим SOS», БФ «Право на захист», БФ «Схід SOS», «Кримська правозахисна група»).

РФ вкотре порушує міжнародне гуманітарне право, поширивши своє законодавство на ТОТ України та відбираючи житлову нерухомість.

¹³ Сайт LIGA.net. URL: <https://blog.liga.net/user/spriymak/article/57715>

¹⁴ Сайт hromadske. URL: <https://hromadske.ua/viyna/256478-putin-uzakonyv-vyluchennia-zytla-na-okupovanykh-terytoriiakh>

Відібрання житлової нерухомості, шляхом визнання її «безхазяйною» та передання в комунальну власність окупаційним структурам є порушенням міжнародного гуманітарного права. В умовах міжнародного збройного конфлікту привласнення нерухомості, що є незаконним і не виправдане військовою необхідністю, вважається грубим порушенням Женевських конвенцій 1949 р. та становить воєнний злочин, відповідно до Римського статуту Міжнародного кримінального суду. За ці дії також передбачена кримінальна відповідальність за ст. 438 Кримінального кодексу України («Порушення законів та звичаїв війни»). Так само порушенням законів і звичаїв

війни є примус до отримання громадянства РФ, наголошують правозахисники¹⁵.

Отже, спадкування під час війни – це складний процес, що потребує особливої уваги до деталей та оперативності в діях. Основними викликами є проблеми з доступом до нотаріусів, втрата та поновлення документів, труднощі з підтвердженням смерті спадкодавця. Проте навіть в умовах війни законодавство України передбачає механізми, які дають змогу спадкоємцям реалізувати свої права. Важливо заздалегідь консультуватися з юристами та звертатися до державних органів для отримання необхідної допомоги.

¹⁵ Сайт Центру прав людини ZMINA. URL: <https://zmina.ua/statements/pravozahysnyky-zaklykayut-ukrayincziv-ne-yizdyty-v-okupacziyu-dlya-perereyestracziyi-zhytla-adzhe-cze-mozhe-zagrozhuvaty-zhyttyu/>

О. Симоненко, канд. політ. наук, ст. наук. співроб., НЮБ НБУВ

План реформування пенітенціарної системи на 2025–2026 роки: між євроінтеграцією, воєнними викликами та людською гідністю

У жовтні 2025 р. Кабінет Міністрів України затвердив Операційний план реалізації Стратегії реформування пенітенціарної системи на 2025–2026 рр.¹⁶

Документ розроблено на виконання міжнародно-правових зобов'язань України у сфері європейської інтеграції, зокрема Дорожньої карти з питань верховенства права, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 травня 2025 р. № 475-р; Плану заходів з виконання рекомендацій Європейської Комісії, представлених у Звіті про прогрес України в рамках Пакета розширення Європейського Союзу 2024 р., затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 28 березня 2025 р. № 300-р та Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 р., схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2022 р. № 1153-р.

Таким чином, ця реформа є не тільки внутрішнім адміністративним процесом, а й складовою широкої політики утвердження верховенства права, необхідної для членства в ЄС.

Як підкреслюють у Міністерстві юстиції України, реформа пенітенціарної системи – це насамперед про людей, про гідність і безпеку, про справедливість і довіру, на яких будується сучасна держава¹⁷.

¹⁶ Операційний план реалізації Стратегії реформування пенітенціарної системи на 2025–2026 рр. URL: https://jurliga.ligazakon.net/news/240036_kabmn-zatverdiv-plan-reformuvannya-pententsarno-sistemi-na-2025-2026-roki; <https://minjust.gov.ua/news/ministry/uryad-zatverdiv-operatsiyniy-plan-realizatsii-u-2025-i-2026-rokah-strategii-reformuvannya-penitentsiarnoi-sistemi-do-2026-roku>

¹⁷ Міністерство юстиції України. URL: <https://minjust.gov.ua/news/ministry/uryad-zatverdiv-operatsiyniy-plan-realizatsii-u-2025-i-2026-rokah-strategii-reformuvannya-penitentsiarnoi-sistemi-do-2026-roku>

Важливо і те, що цей документ, який містить понад 100 конкретних заходів, є не тільки логічним продовженням довгострокової трансформації, але й відповіддю на безпрецедентні виклики воєнного стану та ключовою складовою європейського шляху країни.

Операційний план структурований навколо кількох взаємопов'язаних стратегічних осей, кожна з яких відповідає на конкретні виклики, які спрямовані на:

- модернізацію інфраструктури установ виконання покарань і слідчих ізоляторів, зокрема відновлення об'єктів, пошкоджених внаслідок війни та будівництво сучасного слідчого ізолятору;
- створення належних умов тримання засуджених і осіб, узятих під варту відповідно до національних і міжнародних стандартів;
- удосконалення механізмів запобігання катуванням та нелюдському поводженню, зокрема через запровадження подвійної системи інспекцій (внутрішніх і зовнішніх) та розширення системи відеоспостереження;
- покращення медичного забезпечення засуджених і взятих під варту;
- залучення засуджених до навчання, освіти, праці, творчої діяльності, професійної підготовки та програм психологічної підтримки;
- впровадження сучасних технологій безпеки;
- створення більшої кількості місць для тримання екстрадованих осіб¹⁸.

Таким чином, серед ключових напрямів плану можна виділити:

1. Модернізація інфраструктури та гуманізація умов утримання – це найбільш ресурсомісткий блок.

¹⁸ Юридика Газета. URL: <https://yur-gazeta.com/go-lovna/uryad-zatverdiv-plan-realizatsii-strategiyi-reformuvannya-penitentsiarnoyi-sistemi-do-2026-roku.html>

2. Запобігання катуванням та посилення громадського контролю – цей напрям фокусується на запобіганні однієї з найсерйозніших загроз у місцях позбавлення волі.

3. Ресоціалізація та реінтеграція – план робить крок від ізоляційної до реабілітаційної парадигми.

4. Діджиталізація та посилення безпеки – діджиталізація розглядається експертами не лише як інструмент контролю, але й як засіб ефективного управління системою та забезпечення прозорості.

Окремої уваги заслуговує кадровий вимір, який експерти та міжнародні партнери визнають вирішальним для успіху всієї реформи. У цьому блоці ключові проблеми та заплановані зміни включають: зміну ролі персоналу; професіоналізацію; адаптацію до викликів війни тощо.

Як зазначають у Міністерстві юстиції України, реалізація плану дасть змогу підвищити рівень дотримання прав людини та відповідності європейським стандартам, забезпечивши належні умови тримання осіб, узятих під варту та засуджених, через модернізацію інфраструктури, впровадження сучасних технологій безпеки і посилення механізмів запобігання катуванням. Це є ключовим кроком для побудови гідної, безпечної та справедливої пенітенціарної системи¹⁹.

Аналіз плану вказує на комплексний підхід, що балансує між гуманізацією, безпековою модернізацією та глибокою кадровою реформою, проте, успіх його реалізації матиме залежність від подолання серйозних системних бар'єрів.

Однак, незважаючи на всебічність плану, його практичне втілення може зіткнутися з низкою серйозних перешкод. Приміром, хронічне недофінансування, воєнний стан, обмежений громадський контроль та ін.

¹⁹ Міністерство юстиції України. URL: <https://minjust.gov.ua/news/ministry/uryad-zatverdiv-operatsiyniy-plan-realizatsii-u-2025-i-2026-rokah-strategii-reformuvannya-penitentsiarnoi-sistemi-do-2026-roku>

Експерти також вказують на необхідність розглядати реформу пенітенціарної системи у ширшому контексті кримінальної політики. Акцент на альтернативних покараннях та гуманізації супроводжується паралельними законодавчими ініціативами, що навпаки посилюють відповідальність за окремі злочини (як, наприклад, це відбувається з наркозлочинністю в Угорщині), що може призвести до зростання кількості ув'язнених²⁰.

У цьому контексті доцільно згадати про презентацію «Аналізу стратегії управління людськими ресурсами в пенітенціарній системі України», підготовлений у межах проєкту Ради Європи «На шляху до більш гуманних умов тримання під вартою та скорочення числа повторних правопорушень в Україні» (DECOPRIS)²¹, яка відбулася 16 грудня 2025 р. у Києві. Захід об'єднав представників Міністерства юстиції України, Державної кримінально-виконавчої служби України, Пенітенціарної академії України, експертів і партнерів, залучених до реалізації реформи пенітенціарної системи. У заході також взяла участь Х. Хауг, заступниця Голови Офісу Ради Європи в Україні, яка звернула увагу на необхідність послідовного впровадження європейських стандартів через посилення професійної спроможності пенітенціарного персоналу. Як зазначається на сайті Офісу Ради Європи в Україні, представлений Аналіз став першим комплексним дослідженням кадрової політики у сфері виконання покарань в Україні. Він охоплює стратегічне управління персоналом, кадрове планування, професійну підготовку та підвищення кваліфікації, розвиток компетентностей, лідерства й інституційної спроможності, із фокусом на практичне використання результатів для підтримки реформи²².

²⁰ Prisonlitigation.org. URL: <https://www.prisonlitigation.org/uk/legal-resources/domestic-prison-legal-news-april-june-2025/>

²¹ Проєкт DECOPRIS. Офіс Ради Європи в Україні. URL: <https://www.coe.int/uk/web/kyiv/decopris-towards-more-humane-detention-conditions-and-reduced-reoffending-in-ukraine>

У повідомленні зазначається, що серед основних пріоритетів визначено формування цілісної кадрової політики ДКВС України, інтегрованої зі Стратегією реформування пенітенціарної системи. Зокрема, мова йде про удосконалення системи добору персоналу; розвиток сучасних моделей лідерства, орієнтованих на етичність, прозорість і командну взаємодію; оновлення змісту підготовки та підвищення кваліфікації персоналу з акцентом на практичні навички; підсилення кадрових процесів через модернізацію цифрової інфраструктури; адаптація кадрової політики до регіональних викликів в умовах воєнного стану.

Як зазначив менеджер проєкту DECOPRIS, представник відділу співробітництва в поліції та з питань позбавлення волі (CPDL) Ради Європи М. Іскра, «...сучасний співробітник пенітенціарної системи має бути інколи і наставником, і вихователем, і радником. Саме від їхньої професійності, людяності та здатності ефективно взаємодіяти із засудженими залежить

створення в установах атмосфери реабілітації та підготовки до повернення у суспільство». У тому числі, учасники обговорили рішення, які можуть бути реалізовані поетапно та спрямовані на підвищення ефективності управління персоналом без надмірного додаткового навантаження на систему²³.

Отже, Операційний план реформування пенітенціарної системи на 2025–2026 рр. є достатньо амбітним документом. Він інтегрує європейські стандарти, відповідає на гуманітарні виклики та намагається трансформувати систему з каральної на реабілітаційну. Його фокус як на засуджених, так і на персоналі – є найбільшою важливою віхою. Однак реальний успіх матиме залежність не від написання планів, а від здатності задіяних інституцій мобілізувати всі необхідні ресурси для реалізації плану та від дефіциту бюджету в умовах війни, від спроможності вдосконалити глибинну інституційну культуру та забезпечити послідовну політичну волю для його виконання.

²² Кадрова політика пенітенціарної системи: результати дослідження та подальші кроки. Офіс Ради Європи в Україні. URL: <https://www.coe.int/uk/web/kyiv/-/human-resources-policy-in-the-prison-system-research-findings-and-next-steps>

²³ Кадрова політика пенітенціарної системи: результати дослідження та подальші кроки. Офіс Ради Європи в Україні. URL: <https://www.coe.int/uk/web/kyiv/-/human-resources-policy-in-the-prison-system-research-findings-and-next-steps>

ЩОДЕННИК БЛОГЕРА*

Блог на сайті «Українська правда»

Про автора: Яна Матвійчук, підприємця, громадська діячка та адвокатка вільної економіки

Податок, що добиває: чому ПДВ може знищити ФОПів і підвищити ціни

В уряді готують «революційні» зміни для спрощеної системи оподаткування. Сотні тисяч підприємців можуть опинитися перед вибором: сплата ПДВ, перехід на складну бухгалтерію і неминуче підвищення цін для споживачів або ж закриття. Розбираємося, що готує Мінфін, чому бізнес вже масово закривається і як це вдарить по гаманцю кожного українця.

«Час Ч» – 2027 рік: що пропонує уряд

Новина, яка сколихнула підприємницьку спільноту, має конкретну дату – 1 січня 2027 року. Саме з цього моменту, згідно з законопроектом Міністерства фінансів, підприємці, які працюють на єдиному податку, будуть змушені платити податок на додану вартість.

Умова для такого переходу доволі жорстка: якщо за останній рік операції з продажу товарів або послуг, включно з інтернет-торгівлею, перевищили 1 млн грн. За даними 2024 року, ця норма зачепить близько 660 тисяч платників єдиного податку, і основний удар припаде на ФОПів-спрощенців другої та третьої груп.

В уряді намагаються заспокоїти бізнес, називаючи опублікований документ «базовою робочою версією». Очільник Міністерства економіки Олексій Соболев пояснює, що ключова мета законопроекту – не стільки тиск на малих підприємців, скільки боротьба з «дробленням» великого бізнесу та схемами оптимізації.

«Ми розуміємо, що тема запровадження ПДВ для ФОПів із річним доходом понад 1 млн грн є чутливою для бізнесу й спричиняє занепокоєння. Саме тому нині спільно з Міністерством фінансів тривають консультації. Наше завдання – знайти компроміс між

підтримкою підприємців і виконанням зобов'язань перед МВФ», – наголосив Соболев.

Як компроміс, уряд розглядає можливість підняття ліміту для обов'язкової реєстрації платником ПДВ до європейського рівня – 4,2 млн грн або 85 тис. євро. Це співвідноситься з пороговим значенням для бізнесу в країнах Євросоюзу, до якого наближається Україна... Проте навіть обіцянки «перехідних періодів» і «винятків» не знімають напруги, адже зміни плануються на тлі вкрай складної ситуації в економіці.

«Закручування гайок» у дії

Поки Міністерство економіки говорить про діалог, реальна політика Мінфіну все більше нагадує «закручування гайок». Якщо у 2022 році держава не заважала людям працювати, що дозволило бізнесу вижити, то зараз курс змінився на тотальний контроль.

Цифри говорять самі за себе. За даними Єдиного державного реєстру та Опендатабот, лише у 2024 році в Україні закрилося понад 200 тисяч ФОПів. У 2025 році ситуація погіршилася: бізнес закривається у 1,5 рази частіше, ніж відкривається.

Тривожна тенденція 2025 року стала першим випадком скорочення чисельності ФОПів після шокового 2022-го. Лише за перше півріччя 2025 року кількість офіційно діючих ФОПів зменшилася на 20 тисяч: було зареєстровано 137,6 тис., а закрито – 157,6 тис.

Тригерів, які примусили підприємців подавати заяви про закриття, багато: введення обов'язкового воєнного збору, необхідність платити єдиний соціальний внесок (навіть за відсутності доходу), збільшення інфляції на тлі падіння купівельної спроможності та попиту.

А що відбудеться, якщо невеликого підприємця змусити наймати бухгалтера, сплачувати ПДВ і здавати купу звітів? Він не стане платити більше податків – він просто

Збережено стиль і граматику оригіналу

закриється або піде в «тінь». А національна стратегія доходів до 2030 року, яка передбачає ревізію спрощеної системи після війни, лише підсилює ці негативні прогнози.

Малий бізнес: гусак для общипування чи фундамент економіки?

В Україні точаться дискусії: чи є малий бізнес «гусаком», якого можна нескінченно общипувати, чи це рушій розвитку, який потребує захисту? Економічна теорія однозначно стверджує: малий бізнес є опорою вільної економіки, середовищем для формування середнього класу та лідером зі створення робочих місць, особливо у малих містах.

Однак порівняння з Європою свідчить про серйозну недорозвиненість цього сектору в Україні.

Погляньмо на цифри:

В Україні малі підприємства забезпечують роботою 27% зайнятих, тоді як у ЄС – 49%.

Внесок у випуск продукції в Україні становить 24%, у ЄС – 35%.

Продуктивність праці (вироблена продукція на одного зайнятого) в Україні у 4,1 раза нижча, ніж у Євросоюзі.

Це означає, що вітчизняний малий бізнес має значний потенціал для зростання, але наразі він затиснутий безпековими ризиками, падінням попиту та бюрократією. У таких умовах відносно низький рівень оподаткування та проста звітність ФОПів – це той «рятувальний човник», який тримає економіку на плаву під час війни.

Попри критику, малий бізнес залишається стабільним платником. У 2024 році до місцевих бюджетів надійшло 69,1 млрд грн єдиного податку (з них 55,1 млрд сплатили саме ФОПи). Важливість цього джерела зростає: якщо до війни частка єдиного податку в доходах місцевих бюджетів становила 8%, то в першому півріччі 2025 року вона сягнула 10,3%.

То чому ж влада не хоче чути ФОПів і робить їх «цапами-відбувайлами»? Одна з причин – податки підприємців, які не є платниками ПДВ, мають іншу структуру розподілу, ніж податки великого бізнесу. Більша частка залишається в місцевих бюджетах громад. Натомість кошти

з ПДВ одразу йдуть до державного бюджету. Тож одна зі справжніх причин введення ПДВ для ФОП – це бажання збільшити бюджетні надходження.

Ціна реформи: хто заплатить за ПДВ?

Найбільша омана полягає в тому, що податки платить лише бізнес. ПДВ – це податок на споживання, який завжди закладається в ціну товару. Збільшення податкового навантаження на ФОПів автоматично вдарить по кишені кожного українця.

Ось проста логіка ціноутворення, яка демонструє різницю між спрощеною та загальною системою оподаткування. Беремо умовний товар з базовою вартістю 1000 грн:

ФОП на спрощеній системі (3 група, без ПДВ)

Підприємець сплачує єдиний податок 5%, військовий збір 1% та ЄСВ фіксовано щомісяця. У відсотках від доходу це дає приблизно 6-7% податкового навантаження. Тобто ціна на полиці може зрости умовно до 1070 грн.

ФОП на загальній системі

Підприємець платить ПДФО 18%, військовий збір 1,5-5% залежно від джерела доходу, ЄСВ 22% від зарплат і, якщо він платник ПДВ, ще 20% ПДВ. Разом податкове навантаження може сягати до 50% від собівартості, а ціна на полиці – приблизно 1500 грн.

Очевидно, що в разі введення ПДВ різницю бізнес закладатиме у собівартість товарів та послуг. Тож для споживача примусове переведення ФОПів на ПДВ означатиме:

Стрибок цін мінімум на 20-30%.

Зниження купівельної спроможності зарплат.

Зникнення маленьких зручних сервісів біля дому та погіршення якості через меншу конкуренцію.

Ефект бумеранга та крива Лаффера

Економістам добре відома крива Лаффера: це графік, який показує, як змінюється дохід державного бюджету залежно від податкової ставки. Умовно це виглядає так:

Якщо податок дуже маленький, держава отримує мало грошей, бо ставка низька.

Якщо податок дуже високий, держава теж може отримати мало грошей, бо люди і бізнес

намагаються ухилятися від податків, менше працюють або взагалі закривають бізнес.

Ідеальна точка – така ставка, яка дає максимальний дохід у бюджеті, не демотивуючи бізнес.

Тож експерти вже зараз застерігають уряд від повторення помилок, описаних кривою Лаффера. Адже підвищення податкових ставок понад певний рівень веде до зменшення доходів держави, а не їх зростання. Це економічна закономірність, яку не можна «переписати» чи зручно підлаштувати під власні «бажанки».

Це особливо актуально для кризових економік. У зростаючій економіці бізнес може «проковтнути» вищі податки, але в економіці, що падає (як українська зараз), підвищення фіскального тиску просто вбиває активність. В країнах зі слабкими інститутами, як Україна, це призводить до масового ухилення від податків та тінізації.

Зараз в уряді є конкретні люди, які формують цю реальність. Експерти вказують на пасивність Міністра економіки Олексія Соболева, який мав би бути адвокатом бізнесу. Його мовчання фактично легалізує знищення спрощеної системи, хоча його КРІ – це зростання ВВП, яке неможливе без розвитку підприємництва.

Замість висновку

Як казав нобелівський лауреат Фрідріх фон Гакк: «Ніщо такою мірою не робить умови нестерпними, як наша впевненість у тому, що ми не можемо змінити ці умови».

Наміри уряду уніфікувати податкове поле з ЄС зрозумілі, але методи викликають питання. Спроби боротися зі зловживаннями великого бізнесу шляхом тотального переведення «спрощенців» на ПДВ нагадують стрільбу з гармати по горобцях. Наявні зловживання спрощеною системою свідчать про необхідність точкових запобіжників, а не ліквідацію класу підприємців як такого.

Експериментувати з податками для малого бізнесу до нормалізації економічної ситуації – небезпечна гра. Фіскальний блок не повинен домінувати в реформах, адже, щоб «общикувати гусей», їх потрібно спочатку виростити. Якщо ж тиск продовжиться, наслідком стане не наповнення бюджету, а

зростання безробіття, дефіцит товарів та ще більша залежність держави від зовнішньої допомоги (<https://blogs.pravda.com.ua/authors/matvijchuk/6960d3ec4516a/>). – 2026. – 09.01).

Блог на сайті «Lb.ua»

Про автора: Право-Justice

Уникаючи управлінських помилок: як Україні прискорити цифрову трансформацію правосуддя на шляху до ЄС

Для громадян України доступ до правосуддя має починатися з простих і, на перший погляд, базових речей: можливості подати процесуальні документи без зайвих перешкод онлайн, долучитися до засідання по відеоконференцз'язку, ознайомитися з матеріалами справи в електронному вигляді та бути впевненими, що суд здатен працювати безперервно навіть в умовах кризових обставин. Коли ці базові елементи недоступні або працюють нестабільно, це негативно впливає на доступ до правосуддя та на реалізацію права людини на справедливий суд.

Саме тому цифрова трансформація правосуддя в Україні – це не просто технічне питання. Вона є інструментом посилення спроможності та стійкості судової системи, зокрема в умовах воєнного стану, а також у контексті виконання євроінтеграційних зобов'язань України.

Цифровізація правосуддя як елемент євроінтеграції

Для Європейського Союзу цифровізація правосуддя є складовою ширшої модернізації державного управління. Йдеться не про технології заради технологій, а про підвищення доступності та прозорості правосуддя, а також ефективності судового адміністрування.

Електронний суд розглядається не ізольовано, а як частина цілісної екосистеми судового врядування, що охоплює управління справами, судову статистику й аналітику, кадрові процеси та зручну взаємодію судів із громадянами. У стратегії Digital Justice 2030 Європейська комісія наголошує, що цифрові

судові системи мають зменшувати затримки, підвищувати прозорість і забезпечувати доступ до правосуддя онлайн за умови їх надійності, безпеки та інституційної стійкості.

Сучасні європейські стандарти також вимагають, щоб судові IT-системи були інтероперабельними за замовчуванням, із вбудованими механізмами захисту даних, кібербезпеки та прозорості роботи. Судові IT-рішення оперують значними масивами чутливої інформації, тому відповідність принципам GDPR (General Data Protection Regulation, або Загальний регламент про захист даних, – базовий документ ЄС щодо захисту персональних даних) у європейській практиці розглядається як показник якості архітектури системи та професійного управління даними.

Для України це означає побудову судової IT-інфраструктури, сумісної з європейськими підходами, де цифрові рішення проєктуються як керована та безпечна екосистема, а не сукупність окремих модулів. Водночас успіх цифрової трансформації можливий лише за скоординованої участі всіх стейкхолдерів, адже справжнім власником реформи є вся судова влада в цілому, а не окремий IT-проєкт чи донор.

Саме в цьому контексті ключову роль відіграє Єдина судова інформаційно– комунікаційна система (ЄСІКС) – комплексна цифрова платформа, що забезпечує функціонування судової системи в електронному форматі. На сучасному етапі її реформування відбувається перехід від фрагментарних IT-рішень до системного стратегічного підходу. Підґрунтям для цього стала нова концепція розвитку ЄСІКС. Її сформували на основі результатів функціональних і технічних аудитів, проведених за підтримки міжнародних партнерів. Аудити дозволили виявити ключові слабкі місця електронного суду – обмежену інтеграцію, нестачу стратегічного IT-управління та ризики для стійкості цифрової інфраструктури.

Чому важливо не повторювати помилки ЄС: невдалі кейси цифрових реформ та винесені уроки

Цифрова трансформація правосуддя є однією з ключових умов вступу України до

ЄС. Вона покликана зробити судочинство більш прозорим, доступним та ефективним. Її реалізація, зокрема, передбачена Дорожньою картою з питань верховенства права – ключовим інструментом виконання євроінтеграційних зобов'язань України в межах переговорного кластера “Основи процесу вступу до ЄС”, що відкривається першим та закривається останнім.

Водночас Україна сьогодні має змогу вчитися не лише на успішних європейських практиках, а й на помилках. Попри загальний високий рівень розвитку, країни ЄС теж переживали невдалі спроби цифрової модернізації правосуддя. Наведемо декілька показових прикладів.

Нідерланди – програма KEI. Масштабна програма Kwaliteit en Innovatie rechtspraak (KEI, або «Якість та інновація правосуддя») стартувала у 2013 році з метою повністю оцифрувати цивільне та адміністративне судочинство Нідерландів. Проте вже у 2018 році через брак підтримки з боку суддівського корпусу та рішення Міністерства юстиції припинити фінансування проєкту програму KEI довелося згорнути.

Масштаб «одночасної» реформи виявився надмірним: постійні зміни законодавства, розпливчастість цілей та фрагментарне управління призвели до перевитрат коштів, затримок і врешті провалу ініціативи.

Урок, який винесли нідерландці: не варто намагатися реалізувати «one big reform» одномоментно. Краще рухатися поступово, впроваджуючи і тестуючи рішення крок за кроком, щоб вчасно виявляти ризики і заручатися підтримкою користувачів.

Італія – «Civil Trial Online». Перші спроби Італії запровадити електронне судочинство (проєкт Processo Civile Telematico) також наštотувалися на труднощі. Початково система розроблялася як надскладна, практично дзеркальна копія паперових процесів – з усіма бюрократичними формальностями, просто перенесеними в комп'ютер. Це призвело до відвертого спротиву з боку користувачів (суддів і адвокатів) та фактичного блокування впровадження: люди воліли й надалі користуватися папером, ніж заплутаним електронним сервісом.

Лише переглянувши підхід – спростивши архітектуру системи, зменшивши кількість полів і процедур, запровадивши поступове розгортання по регіонах – італійцям удалося “перезавантажити” реформу, і з часом електронний цивільний процес запрацював.

Урок: цифровізація повинна спрощувати та оптимізувати процеси, а не консервувати їхні недоліки у електронній формі.

Португалія – система Citius. У 2014 році Португалія одночасно втілювала кілька масштабних реформ: змінювала судову мапу (мережу судів), процедурне законодавство і впроваджувала нову електронну систему Citius. Такий «триєдиний» підхід обернувся катастрофою: у вересні 2014 року електронна система Citius повністю «впала», що паралізувало роботу судів на шість тижнів. Реформу було реалізовано поспіхом, без належного фінансового й адміністративного забезпечення. Суди просто не витримали одночасного навантаження змін – як організаційних, так і технічних.

Урок: ІТ-системи правосуддя мають реалізовуватися поетапно з належним ресурсним забезпеченням. Не можна «ламати» усю систему відразу – потрібні перехідні періоди, резервні плани та поступове нарощування функціоналу.

Попри різні національні контексти, усі ці кейси мають спільну рису: цифрові реформи зазнавали невдач не через нестачу технологій, а через управлінські помилки. Водночас жодна з цих країн не відмовилася від цифровізації правосуддя як такої. Навпаки – провали стали підставою для перегляду підходів: переходу до поетапного впровадження, посилення ролі користувачів у дизайні систем, професіоналізації ІТ-управління та реалістичного фінансового планування.

Перші виклики для України: сталість фінансування та професійне ІТ-управління

Одним із перших випробувань для цифрової реформи правосуддя в Україні стала пауза у фінансуванні в 2024-2025 роках. Напочатку 2024 року USAID призупинив фінансування низки програм, і проєкти, пов’язані з електронним судом, також потрапили під це

«замороження». Як наслідок, впровадження ключових компонентів електронного суду затрималося майже на рік.

Цей досвід чітко продемонстрував, що цифрове правосуддя не може розвиватися як набір разових або донорозалежних проєктів. Воно потребує середньо– та довгострокового фінансового планування і постійних інвестицій не лише в розробку, а й у підтримку, модернізацію та кібербезпеку систем. Водночас ці витрати мають розглядатися як саме інвестиція, що виправдовує себе: цифровізація зменшує витрати на паперовий документообіг, логістику та архівування, оптимізує роботу апаратів судів і підсилює управлінські рішення завдяки аналітиці. У довгостроковій перспективі це означає суттєву економію бюджетних коштів.

Не менш важливим уроком стала вирішальна роль професійного ІТ-управління. Навіть значні ресурси не дають результату без чіткої моделі: визначених ролей і відповідальності за цифрові продукти, управління життєвим циклом систем та інституційної спроможності замовника. Для цього необхідні кваліфіковані кадри всередині системи – ІТ-спеціалісти, аналітики, менеджери проєктів – і збереження інституційної пам’яті в ДП “Інформаційні судові системи”, Державній судовій адміністрації та судах.

Саме ці уроки – як з європейського досвіду, так і з української практики останніх років – формують візію подальшої реалізації стратегії розвитку ЄСІКС. Йдеться про перехід:

від проєктної логіки до сталої державної політики у сфері цифрового правосуддя;

від залежності від зовнішнього фінансування – до передбачуваного багаторічного бюджетного планування;

від технічного підходу – до сильного інституційного ІТ-управління як постійної функції судової влади.

Цифрова трансформація правосуддя – це багаторічний процес, який виходить за межі одного бюджетного чи політичного циклу. В умовах євроінтеграції Україна має продемонструвати не лише запуск окремих ІТ-рішень, а здатність системно управляти цифровою екосистемою правосуддя і

забезпечувати її стабільну роботу протягом років.

Успіх цифрового правосуддя визначається не технологіями, а якістю управлінських рішень. Досвід країн ЄС показує: найбільші провали цифрових реформ були спричинені не браком ресурсів, а відсутністю чіткої стратегії, відповідальності та професійного ІТ-врядування. Для України реалізація нової концепції ЄСІКС має стати саме таким управлінським проектом – орієнтованим на результат, довіру громадян і реальний доступ до правосуддя (https://lb.ua/blog/pravo_justice/717316_unikayuchi_upravlinskih_pomilok.html). – 2026. – 18.01).

Блог на сайті «Lb.ua»

Про автора: Ярослав Юрчишин, народний депутат Верховної Ради IX скликання

Влада без кулуарів: що змінює закон №11321 для журналістів і громад

17 грудня 2025 року Президент підписав закон №11321 про відкритість комітетів і тепер він набирає чинності.

Його прийняття – це ціла епопея, що тривала більше року. Над ним працювали журналісти, громадські діячі, медіаексперти, медіаюристи та депутати. Головна ціль – зробити так, аби ради “радували” своєю прозорістю та допускали медійників до засідань. Тобто повернутися до нормального висвітлення засідань, як це було ще в доковідні часи.

Бо можна сховатися за відмазками воєнного часу і нібито безпековими питаннями, але єврокомісари ховатися не будуть, коли справа дійде до нашої євроінтеграції. І можуть дати неприємний вирок Україні замість зеленого світла. Прозорість роботи державних структур = маркер, що ми готові йти до ЄС.

Розбираємося, що закон №11321 дасть журналістам, активістам та небайдужим мешканцям громади уже сьогодні.

Я – журналіст. Що мені тепер робити?

Що зміниться? Більше жодних “засідання було вчора, але ми нікому не сказали”. Тепер

порядок денний засідань комітетів Ради має бути оприлюднений не пізніше ніж за 24 години до початку. Відеозаписи повинні з’являтися у відкритому доступі протягом 24 годин після завершення засідання.

Як потрапити на засідання?

Офлайн: Ви маєте право фізичної присутності. Звертайтеся до секретаріату відповідного комітету з акредитацією. Якщо ви у вас є всі документи, ваше медіа є офіційним (зареєстроване в Нацраді з питань телебачення і радіомовлення) – вам мають надати дозвіл бути присутніми під час засідань. Журналістам, які вже акредитовані при Верховній Раді, не потрібно проходити окрему акредитацію, щоб бути присутніми на засіданнях комітетів

Онлайн: Комітети зобов’язані забезпечити трансляцію. Відеозапис має з’явитися на сайті протягом доби.

Що робити, якщо не пускають?

Якщо вас ігнорують або не знаходять місця, посилайтеся на ст. 9 Закону “Про комітети Верховної Ради України” (в редакції закону №11321). Пишіть офіційний запит на ім’я голови комітету та фіксуйте відмову. Це пряме порушення закону.

Я – громадський активіст. Як мені контролювати владу?

Ви отримуєте інструмент для реального моніторингу в режимі реального часу. Вам не потрібно чекати тижнями на відповідь на запит, щоб дізнатися, хто і як голосував за резонансну правку. Або хто з депутатів з підозрою продовжує бути на засіданнях і впливати на політику, будучи втікачем.

Як це працює? Заходьте на сайт профільного комітету. Там має бути посилання на стрім або Zoom-конференцію. Навіть якщо ви пропустили ефір, у вас є 24 години, щоб переглянути запис у відкритому доступі.

Що робити, якщо засідання є закритим? Закон дозволяє закриті засідання лише у випадках, коли йдеться про державну таємницю. Тоді там дійсно може бути чутлива інформація, не доступна для публічного розголошення.

Якщо ж депутати зненацька самі вирішили поговорити без свідків про бюджет чи соціальні пільги – звертайтеся до Секретаріату

Уповноваженого ВРУ з прав людини (Омбудсмена).

Я – місцевий активіст. Що зміниться у моїй міській чи селищній раді?

Місьцеве самоврядування також повертається до норм відкритості. Стаття 46 Закону “Про місцеве самоврядування” викладена в новій редакції.

Що нового:

Право на зйомку: Ви можете вільно знімати сесію на телефон, камеру чи диктофон. Рада не має права це заборонити, якщо тільки не обговорюється інформація з обмеженим доступом.

Безстрокові протоколи: Протоколи сесій мають бути опубліковані на офіційному сайті ради і зберігатися там вічно.

Що робити, якщо вашій діяльності перешкоджають або інформацію не публікують? Якщо на вході вас зупиняє охорона або каже, що “знімати не можна” – посилайтеся на ч. 17 ст. 46 Закону України “Про місцеве самоврядування”. Нагадайте, що доступ до засідань може обмежуватися лише законом, а не розпорядженням голови чи рішенням ради.

Якщо не допомогло – викликайте поліцію для фіксації перешкоджання законній діяльності. Зрештою, подавайте скаргу на недотримання Закону “Про доступ до публічної інформації”. Відтепер, без об’єктивних причин (інформація з обмеженим доступом), вас не можуть обмежувати в доступі.

Після року боротьби закон набуває законної сили і дає реальний імпульс і нашому руху в ЄС. Журналісти мають висвітлювати реальний стан справ у парламенті та місцевих радах та показувати його народу. Це буде найкращим запобіжником від необдуманих рішень депутатів (https://lb.ua/blog/yaroslav_yurchyshyn/717648_vlada_bez_kuluariv_scho_zminyuie.html). – 2026. – 19.01).

Блог на сайті «Lb.ua»

Про автора: Денис Курбатов, заступник міністра освіти і науки України з питань науки та інновацій

Як змінилася державна політика в науці у 2025 році

Історія реформ – чи, як частіше говорять, трансформацій – рідко виглядає як лінійний поступ. Частіше це серія відкладених рішень, часто навіть кроків назад, які зрештою накопичуються до точки, де бездіяльність стає дорожчою за зміни.

Цей рік не був початком проблем у науковій сфері й не стане моментом їх миттєвого розв’язання. Але саме в ньому остаточно стало зрозуміло: конфігурація наукової системи, успадкована з минулого, більше не здатна ефективно відповідати ані логіці війни, ані логіці європейської інтеграції, ані логіці технологічної конкуренції XXI століття.

Наука як «сфера витрат» – модель, що себе вичерпала

До початку повномасштабного вторгнення держава фактично розглядала науку як стабільну й пасивну сферу витрат. Її фінансували як атрибут, щоб вона не зникла, але не ставили запитання (навіть самі собі): для чого саме наука потрібна країні? Така модель існувала майже всі роки незалежності й за умов відносного миру могла б існувати ще довго, але стала неприйнятною в умовах повномасштабної війни.

Війна різко змінила фокус. Країна, що воює з технологічно оснащеним противником, не може дозволити собі науку без зворотного зв’язку з реальністю – без сучасних інженерних рішень, нових технологій і методів, активного залучення молоді та глибокої міжнародної інтеграції. У цей момент питання ефективності перестало бути філософським – воно стало екзистенційним. Наука має стати повноцінною частиною нової економіки – економіки знань і доданої вартості.

Чому держава почала з оцінки

Реформи в українській науці часто зводять до одного – збільшення фінансування. Вважається, що найкраща реформа – це просто подвоїти, а краще потроїти обсяги коштів. Фінансування справді критично важливе. І надто важливе, щоб ухвалювати рішення про суттєве збільшення інвестицій без аналізу, аудиту, даних і оцінки наявного стану. Саме

тому держава вирішила спочатку подивитися на науку такою, якою вона є сьогодні, а не такою, якою її звикли описувати, апелюючи до минулих здобутків, звань і регалій.

Масштабна державна атестація понад 500 наукових установ і університетів стала не технічною процедурою, а важливим політичним інструментом для нарощування фінансування і перебудови системи. Уперше за три десятиліття держава погодилася зафіксувати нерівність спроможностей усередині системи – і визнати, що підтримка має бути диференційованою, і зосереджуватись на спроможних і результативних інституціях.

Це рішення було ризикованим. Будь-яка система, яка довго існувала без зовнішньої оцінки, чинить опір спробам вимірювання. Але без цієї «інвентаризації реальності» жодна подальша реформа не мала б сенсу.

Від уявної рівності до підтримки кращих

Наслідком атестації має стати принципово нова модель базового фінансування, перша черга якої стартує з січня 2026 року. Уперше в історії української науки майже 3 млрд грн спрямовуються не «на систему загалом», площі, ставки, історичну тяглість, а на ті команди й інституції, які довели свою наукову спроможність. Фінансування вперше за багато років почало виконувати сигнальну функцію: воно не лише підтримує, а й формує поведінку та орієнтацію на результат.

У ширшому сенсі це означає відмову від радянського принципу формальної рівності на користь принципу конкурентності. Держава більше не маскує різницю між різними інституціями – вона починає працювати з нею.

Це особливо важливо в умовах, коли загальний бюджет на науку у 2026 році вже становить 20,1 млрд грн – на 41 % більше, ніж роком раніше. Для країни у стані війни це значна сума і серйозний крок. Питання розвитку науки перестає бути лише фіскальним. Воно стає політичним: як саме держава інвестує в знання і технології.

Технології як нова мова науки

Другий крок року – розбудова і масштабування державного замовлення на науково-технічні розробки як системного

інструменту. Йдеться не про мілітаризацію науки, а про повернення їй функції вирішення складних проблем і викликів часу.

35 технологічних розробок, запущені у 2025 році, з яких 20 – у сфері оборонних технологій, стали тестом на здатність науки працювати в режимі конкретного запиту. Цей підхід зближує Україну з моделями, які давно працюють у США та ЄС: держава формує проблему, наука пропонує рішення, бізнес масштабує результат.

У цьому сенсі війна стала каталізатором: українські технології – від безпілотних систем до радіофармпрепаратів – перестали бути внутрішньою справою і стали предметом міжнародного інтересу. Завдання держави – не втратити цей момент.

Євроінтеграція як дисципліна вибору

Європейська інтеграція у сфері науки – це не лише доступ до масштабних програм фінансування, на кшталт Horizon Europe. Це прийняття іншої управлінської і дослідницької культури: концентрації ресурсів, пріоритетів, відповідальності, знаходження власної «ніші», дійсної унікальності та експертності.

Тому розроблений Урядом і прийнятий Парламентом у першому читанні законопроект про перехід від системи з понад 500 формальних напрямів до 10–15 чітких наукових та інноваційних пріоритетів, які напрацьовані через аналітику, дані і дослідження – є прямим наслідком цієї логіки. У Європі наука завжди є пріоритетом. Україна у 2025 році вперше зробила крок у цьому ж напрямі, усвідомивши, що стратегія – це не перелік бажань, а іноді й здатність сказати «ні», щоб бути справді конкурентною.

Інституції майбутнього: Science.City і стартап-екосистема

Режим Science.City та Національна мережа стартап-шкіл – інкубаторів – акселераторів – відповідь на ще одну структурну проблему: розрив між знанням і економікою. Успішні наукові системи XXI століття працюють не через окремі геніальні інститути, а через екосистеми.

Для університетів це означає зміну ролі – від освітніх фабрик до центрів створення інновацій. Для бізнесу – доступ до результатів досліджень.

Для держави – інструмент економічного відновлення без сировинної залежності.

Інфраструктура і людський капітал

Водночас держава робить ставку на розбудову довгострокової дослідницької інфраструктури. Майже 1 000 000 000 грн державного фінансування на дослідницькі центри передового досвіду – це крок до створення просторів, здатних утримувати людей і створювати технології. Залучення до науки близько 3 000 магістрів, аспірантів і дослідників на конкурентних умовах – відповідь на одну з найгостріших проблем: відтік кадрів.

Тут Україна діє в унісон із міжнародними партнерами, зокрема зі Світовим банком, який спільно з державою оголосив про створення унікальних інноваційних університетських кампусів. Адже без інвестицій у людей і середовища жодні реформи не працюють.

Чому це справді важливо

2025 рік не дав відчуття завершеності. Але він дав інше – відчуття чіткого вектору. Держава вперше вибудувала причинно-наслідковий ланцюг: оцінка – фокус – інструменти – міжнародний досвід – бізнес – масштабування.

Саме так виглядають структурні зміни у науковій політиці. Їх рідко помічають одразу. Але саме вони визначають, чи стане наука основою майбутньої економіки, чи залишиться тінню минулого.

У країні, яка одночасно воює, інтегрується в ЄС, намагається не втратити людський капітал та напрацьовувати шляхи швидкого відновлення інший варіант навряд чи існує (https://lb.ua/blog/denys_kurbatov/718044_yak_zminilasya_derzhavna.html). – 2026. —21.01).

Блог на сайті «Цензор.НЕТ»

Про автора: Віталій Кулик, політолог, директор Центру досліджень проблем громадянського суспільства

Судовий прецедент. Або як через суд отримати заморожені російські активи?

У ситуації критичної нестачі коштів у бюджеті для сталого фінансування військових

витрат неможливо ігнорувати факт тотального страху європейських країн та, відповідно, відмову вирішувати питання передачі Україні мільярдів заморожених російських активів. Вихід, як стверджують фахівці є, але потребує ефективної роботи усіх потрібних ланок – як в Україні, так і в ЄС.

У юрисдикції фінансової системи Євросоюзу наразі перебувають 210 млрд доларів заморожених російських активів. Загалом же сума сягає 300 млрд доларів. Це кошти, які могли б піти до державного бюджету нашої країни та бути використаними і для постійно зростаючих військових витрат країни, що бореться з російською агресією, і для відновлення та соціальних програм. Проте в ЄС кажуть, що головною проблемою є питання розподілу ризиків і відповідальності, і кошти Україні не передають. Тим часом для України та ЄС є цілком легальне рішення, як оформити не просто конфіскацію, але й повноцінну передачу Україні мільярдів заморожених російських активів.

Російські активи там надовго: який варіант для України – справді дієвий

Нещодавно мені до рук потрапила цікава аналітика на тему заморожених російських активів, що вийшла на Ukranews, і мені стало цікаво – що ж саме заважає скористатися механізмом, який може допомогти Україні абсолютно легально отримати російські мільярди.

Насправді описаний варіант простий і водночас надскладний, бо потребує політичної волі. Йдеться про легальний приватний судовий прецедент, який в перспективі зрушить з місця ситуацію з отриманням коштів заморожених російських активів.

Отже, ще у 2024 році Печерський районний суд м. Києва розглянув справу за позовом фізичної особи. Фактично своїм рішенням від 21 травня 2024 року український суд створив прецедент у питанні стягнення з РФ відшкодування. Цей позов фізичної особи до РФ та Центрального банку РФ щодо стягнення відшкодування у розмірі 12,19 мільярда доларів став прецедентом. Адже йдеться не про компенсацію збитків позивача, кошти

якого були розміщені на рахунках в одному з українських банків і внаслідок протиправних дій злочинного угруповання кошти було виведено з банку, а сам банк визнано банкрутом і ліквідовано. Оскільки злочинці діяли під впливом та управлінням РФ та все це було підготовкою до повномасштабної агресії, про що прямо йдеться у рішенні суду, то Центробанк РФ сприяв відмиванню коштів, зокрема через розкрадання українського банку. Печерський районний суд м. Києва позов задовольнив, чим встановив цивільноправовий делікт: завдання матеріальної шкоди шляхом організованої злочинної діяльності у банківсько-фінансовому секторі. У підсумку український суд прямо відмежував предмет спору від дій суверенного характеру та не застосував державний імунітет. Це означає абсолютно легальне право позивача на стягнення збитків коштом заморожених російських активів.

Те, що український суд у 2024 році ухвалив прецедентне рішення, має значення для перспектив України отримати мільярди заморожених російських активів. Оскільки в центрі судового позову – не воєнні збитки України, а злочинні дії на замовлення та за підтримки Росії, то це вже економічний злочин. І саме це знімає з Росії судовий імунітет.

Потрібна політична воля

Звісно, одного рішення Печерського районного суду для повноцінного розблокування процедури отримання російських активів недостатньо. В міжнародних судах в ЄС, як вказується у згаданій вище статті, вже розпочинаються розгляди позовів стосовно компенсації збитків за рахунок російських коштів. Актуальна юридична база для задоволення вимог позивача існує – Гаазька конвенція 2019 року зобов'язує Європу визнати вже ухвалені рішення українського суду. А повернення заяв без розгляду або тривала бездіяльність судів порушує статті 6 та 13 Європейської конвенції з прав людини. Позов про 12,19 млрд доларів, який вже розглянув Печерський суд у 2024 році, стає прецедентом, а його подальше успішне проходження у судах ЄС може призвести до абсолютно законного отримання Україною російських активів.

Це якщо справді в ЄС є правосуддя, цінності та верховенство права, а не політична доцільність, подвійні стандарти та егоїзм...

Проте потрібна ретельна робота українських державних органів влади, щоб прискорити проходження в міжнародних судах справ, і задля того, щоб європейські інституції дотримувались норм міжнародного права, про які вони чомусь різко «підзабули».

А в Україні що? Схоже що питання компенсації збитків та передача нам російських активів стали предметом торгів та закулісних домовленостей. Насправді цей процес потрібно публіцити.

Українська влада каже нам “надмірно не політизувати” питання активів, “не порушувати тиші для переговорів”, “дати можливість працювати правникам та політикам” тощо. Натомість все що є на поверхні – це створення владою реєстрів збитків від агресії та очікування завершення війни для можливості стягнути з агресора збитки. Тим часом відомо: щоб ці реєстри взагалі були ефективними, мають бути насамперед судові рішення, прецеденти, які й допоможуть Україні в майбутньому отримати компенсацію від агресора. І тут надважливою стає сьогоднішня робота, яку має провести влада, а саме – на дипломатичному рівні варто нагадати ЄС про підписану Гаазьку конвенцію про взаємне визнання рішень судів між Україною та ЄС.

Я не маю рожевих окулярів щодо європейських судів та їх бюрократії й не такий наївний, щоб очікувати автоматичних правосудних рішень. Проте, у Гаазькій конвенції про визнання іноземних судових рішень сторонами-підписантами є як ЄС, так і Україна. То чи має влада поставити питання про не виконання другою стороною своїх зобов'язань? Адже по суті таке ігнорування документів є побічною допомогою агресору у продовженні війни. Я впевнений, що допомога партнерів України має ґрунтуватися на справжніх діях, а не словах. Оскільки українська влада підписала угоду, то і контроль за виконанням взятих зобов'язань має здійснюватися підписантом конвенції.

Важливо розуміти, що і фінансування, яке пропонує Європа, може становити пастку

для України, якщо не йдеться про передачу російських активів. Нещодавно в ЄС заявили, що нададуть Україні кредит в розмірі 90 мільярдів євро. Нібито позитивна новина, але є одне «але» – це позбавить Україну відсотків від заморожених російських активів кожного року. Тому що фактично отримана допомога буде спрямована на погашення відсотків за новим кредитом. А якщо буде надано наступний кредит? Зрозуміло, що потрібне озброєння України, її відбудова, утримання величезної армії будуть потребувати великих коштів, адже саме потужна армія і є головним гарантом безпеки України. Якщо ж будуть знову і знову кредити, то за які кошти будуть сплачуватися відсотки за ними? Адже йдеться не про мільйони чи мільярд, а навіть про сотні мільярдів доларів.

І згадаємо позицію країн ЄС. Головна вимога Бельгії, де зберігаються заморожені російські активи, – це юридичний титул. Тобто визнання за Росією провини і легальна вимога про стягнення коштів. Це і є можливість припинити вбивства українців. То що готова влада сьогодні зробити для цього?

Вочевидь, європейські суди тягнуть з винесенням рішень, тому що чекають інституційних сигналів від своїх країн, що ризики для них мінімальні, що їхні рішення є дійсно підтвердженими нормами міжнародного права та законодавства ЄС. Нагадаю – у країнах ЄС зберігаються 210 млрд доларів, колосальна сума, здатна реально допомогти державі покрити й забезпечення армії, і потреби фронту, і профінансувати проекти з відновлення. Україні потрібні кошти для стійкості і для перемоги.

Важливо розуміти: згаданий тут унікальний випадок судового рішення щодо компенсації від РФ дозволяє забезпечити безпеку не тільки України, а і Європейського союзу, а ще суттєво послабити Росію. І це у підсумку має забезпечити тривалий і стійкий мир. Саме тому державі варто нарешті зосередитися на ефективному механізмі отримання російських мільярдів, що перебувають в юрисдикції ЄС. Це можливість для влади не випрошувати допомогу, а вимагати виконання взятих Європою зобов'язань. Якщо інших варіантів

поки не проглядається, то чому б не спробувати ще й цей, на перший погляд, фантастичний, але цілком логічний суто судово-правовий спосіб? (<https://censor.net/ua/blogs/3595058/sudovyyi-pretsedent-abo-yak-cherez-sud-otrymaty-zamorozheni-rosiyiski-aktyvy>). – 2026. – 12.01).

Блог на сайті «Цензор.НЕТ»

Про автора: Сергій Кузьмініх, народний депутат України, член Комітету з питань здоров'я нації, медичної допомоги та медичного страхування. Ініціатор створення Фонду братів Кузьмініх.

Фармацевт – найбільш недооцінена професія

В Україні сприйняття фармацевта майже не відрізняється від ставлення до продавця у магазині. Я з повагою ставлюся до всіх професій, але така парадигма щодо фармацевтів – хибна і несправедлива.

І це видно у всьому: в суспільному ставленні, в ролі фармацевта, у рівні відповідальності й, зрештою, в заробітних платах.

Наслідок – системний. У 2025 році на магістратуру за спеціальністю «Фармація» вступило трохи більше 400 осіб. Ця цифра промовиста. І, на жаль, вона – вирок нинішній моделі.

Польща: шлях, який ми вже бачили

Схожі негативні процеси Польща проходила ще у 2017 році. Про це я писав раніше.

Тоді поляки зробили перший принциповий крок – право відкривати аптеку отримали виключно фармацевти.

Але вирішальним став наступний крок – коли професію фармацевта зробили справді престижною, відповідальною і бажаною.

У 2020 році в Польщі ухвалили Закон про професію фармацевтів (о zawodzie farmaceuty) – документ, який кардинально змінив статус фармацевта і модель роботи аптек.

Якщо коротко:

1) фармацевта визнано самостійним медичним фахівцем,

2) аптеку – повноцінною ланкою системи охорони здоров'я.

Далі детальніше:

Навіщо був потрібен цей закон?

Закон набрав чинності у 2021 році та став логічним продовженням реформи «Аптека для фармацевта». Його мета була чіткою і системною:

*відірвати фармацевта від ролі «продавця»;
закріпити медичну відповідальність та професійну автономію;*

вписати фармацевта у пацієнтський маршрут лікування, а не у ланцюг продажів.

Фармацевт = медичний працівник

Польський закон офіційно визнав фармацевта медичним фахівцем, а не суб'єктом торгівлі.

Фармацевт у цій моделі: діє в інтересах пацієнта, а не власника аптеки; несе професійну і дисциплінарну відповідальність; підпорядковується професійному самоврядуванню, а не корпоративному менеджменту.

Фармацевтична послуга – серце реформи

Одне з ключових нововведень – «орієка farmaceutyczna», реальна фармацевтична послуга. Фармацевт має не право «за бажанням», а обов'язок: консультувати щодо терапії; аналізувати лікарські взаємодії; супроводжувати хронічних пацієнтів; допомагати з дотриманням режиму лікування; у визначених випадках – продовжувати терапію рецептом.

Аптека перестала бути точкою продажу. Вона стала місцем надання медичної послуги.

Стандарти, реєстр, розвиток

Закон чітко врегулював: кваліфікаційні вимоги; безперервний професійний розвиток; роль фармацевтичного самоврядування; єдині етичні та практичні стандарти професії.

Фармацевт перестає бути «анонімним працівником за першим столом».

Він стає справді медичним фахівцем.

Аптека – не бізнес «як усі»

Хоч закон напругу не про власність, він закріплює принципову модель: аптека працює в інтересах системи охорони здоров'я; фармацевт має професійну незалежність; комерційні стимули не можуть домінувати над медичними рішеннями.

Відповідальність

«Будь-хто, хто використовує професійне звання «фармацевт» без необхідного дозволу, підлягає штрафу або обмеженню волі».

Уявіть собі, назвався фармацевтом без права на це – позбавлення волі. Це про статус і престиж!

Європейський контекст

Польща фактично: повернулася до класичної європейської моделі; реалізувала підходи, які давно діють у Німеччині чи наприклад Франції; поставила фармацевта поруч із лікарем, а не поруч із касовим апаратом.

Чому це критично для України

Для України це не абстрактна теорія. Це готова дорожня карта:

для впровадження реальної фармацевтичної послуги;

для створення Єдиного реєстру фармацевтів;

для зміни ролі аптеки в системі охорони здоров'я;

для відриву професії від суто торгової логіки.

Без такого закону фармацевт завжди буде заручником планів продажу.

З таким законом – він стає медичним фахівцем із відповідальністю, повноваженнями і довірою.

І важливий момент.

Це двосторонній рух.

Держава має змінити правила гри. А фармацевти – підтягнути професійні стандарти, відповідальність і роль.

Бо формула тут проста і чесна:

Фармацевт – не продавець.

Фармацевт = медичний працівник (<https://censor.net/ua/blogs/3596168/farmatsevt-nayibilsh-nedootsinena-profesiya>). – 2026. – 19.01).

Блог на сайті «Цензор.НЕТ»

Про автора: Олена Гаджук, адвокат, PhD, керуючий партнер АО «Юридична компанія «Гаджук та партнери», позаштатний консультант Комітету Верховної Ради України з питань правоохоронної діяльності

Заплатив – працюй далі: чи очікувати бізнесу на новий вид угод зі слідством?

Нещодавно у своїй статті для Цензор.НЕТ директор Бюро економічної безпеки Олександр Цивінський ініціював публічне обговорення моделі нового механізму досудового врегулювання економічних правопорушень.

До обговорення озвученої Цивінським ідеї долучилася Олена Гаджук – адвокатка, керуючий партнер АО «Юридична компанія «Гаджук та партнери», позаштатна консультантка Комітету Верховної Ради України з питань правоохоронної діяльності.

За роботою Бюро економічної безпеки під керівництвом Олександра Цивінського бізнес, держава та суспільство пильно спостерігають в очікуванні дієвих кроків. Від проведеного «перезавантаження» БЕБ вимагають як активізацію роботи та наповнення державного бюджету, так і припинення терору бізнесу з боку правоохоронців. Очевидно, що запитуваний результат неможливо досягти виключно прийняттям кадрових рішень та зміною внутрішніх політик органу. Окремі питання – набагато складніші та, як зазначає сам директор БЕБ, потребують зміни логіки системи.

У своїй статті для Цензор.НЕТ Олександр Цивінський запропонував змінити підхід до розслідування економічних злочинів в Україні та відійти від «класичної тріади досудове розслідування, підозра, суд». Як альтернативу, директор БЕБ пропонує запровадити процедуру досудового врегулювання за аналогією французької системи CJIP – *Convention judiciaire d'intérêt public*: компанія має визнати факт несплати, відшкодовувати податки, штраф та сплатити додатковий внесок, наприклад, на Збройні Сили України, а правоохоронці, в свою чергу, припиняють досудове розслідування та не притягають порушників до кримінальної відповідальності.

У своїй статті Олександр Цивінський закликає до обміну думками та спільної роботи всіх зацікавлених над відповідним механізмом. І, зважаючи на вагомість запропонованих змін, необхідність публічного обговорення ініціативи

є очевидною умовою їх легітимізації. Як один з перших кроків до результативного діалогу та розробки єдиного розуміння запропонованої моделі пропонуємо взяти до уваги наступне.

Механізм досудового врегулювання окремих категорій кримінальних правопорушень є усталеною міжнародною практикою. Крім згаданої вище системи CJIP, запровадженої у Франції Законом Сапена II 2016 року, подібні процедури передбачені законодавством Великої Британії (так звані «DPA – deferred prosecution agreement» – угоди про відкладене розслідування), США, Канади, Королівства Нідерландів та інших країн. При очевидній відмінності правових систем різних держав, суть такого досудового врегулювання можна звести до наступного: компанії визнають порушення закону, добровільно погоджуються виконати умови держави, у тому числі сплатити обумовлені суми, а держава припиняє кримінальне переслідування.

Певною мірою такий підхід можна вважати підходом «win-win». Очевидними перевагами для бізнесу є швидке закриття кримінального провадження без жодних кримінально-правових наслідків, тобто немає факту притягнення до кримінальної відповідальності. Компанія сплачує обумовлену грошову суму та не визнається винною у порушенні, відповідно її репутація не страждає, та, як наслідок, вона продовжує вести свою діяльність «ніби нічого не було». До плюсів для держави можна віднести оперативне наповнення бюджету за рахунок таких компаній, скорочення витрат на довготривалі розслідування та судовий розгляд і запобігання окремим корупційним ризикам у правоохоронному секторі у зв'язку з відсутністю необхідності «вирішувати питання в тіні».

Разом з тим, запропонований механізм вимагає суттєвого аналізу та пошуку відповідей на відверто непрості питання. По яким категоріям злочинів український законодавець готовий надати можливість бізнесу заплатити і не бути притягнутим до кримінальної відповідальності? Якщо брати до прикладу французьку процедуру CJIP, то мова йде про можливість її застосування до юридичних осіб,

підозрюваних у хабарництві, торгівлі впливом, окремих екологічних правопорушеннях, податкових шахрайствах, відмиванні доходів від податкового шахрайства та пов'язаних правопорушеннях. Чи готове українське суспільство відійти від кліше «хабарників – за грати» та натомість отримати фінансову вигоду для держави..?

Яким має бути розмір фінансової санкції? Повертаючись до СЛР, одночасно з компенсацією збитків, мова йде про сплату штрафу за суспільні інтереси у межах 30% від середньорічного обороту, розрахованого на основі останніх трьох показників річного обороту компанії, відомих на момент виявлення порушень. До прикладу, відповідно до суспільної угоди між Національним фінансовим прокурором та компанією Google 2019 року, враховуючи річний оборот компанії за 2016-2018 роки, розмір штрафу за суспільні інтереси склав 500,000,000 євро. При цьому ми як держава не зобов'язані (на чому я прямо наполягаю) сліпо імплементувати положення законодавчих актів інших країн, а можемо запропонувати й власні підходи. Наприклад, вираховувати розміру штрафу пропорційно до певного відсотку від суми завданих збитків або встановити фіксовану суму залежно від тяжкості злочину або розробити взагалі інший механізм. То яку методику варто взяти за основу нам?

Хто матиме право укладати подібні угоди від імені держави? Чи потрібно затверджувати такі угоди в суді? Яким чином організувати подальший нагляд за діяльністю компанії аби вона не допускала порушень в майбутньому як це запроваджено у Франції? Чи розповсюджувати таку процедуру на фізичних осіб? Бо якщо ми беремо за основу вимоги СЛР, то така модель може бути застосована виключно до юридичних осіб, а їх керівники та інші посадові особи можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності, а це точно є приводом для гучної дискусії. Кожне з цих питань породжує наступне і вимагає залученості до діалогу усіх зацікавлених сторін аби розробити механізм, який буде відповідати не тільки інтересам бізнесу та правоохоронців,

а й основному запиту – запиту українського суспільства на відновлення справедливості.

В сучасних умовах коли за фактом можливих неправомірних дій розпочинається досудове розслідування, робота бізнесу зачасти фактично заблокована. Вилучення документації, арешти банківських рахунків, безперевні допити, обшуки та інші процесуальні дії не тільки негативно впливають на репутацію компанії та здатність нормально працювати, а концентрують всю її увагу на одному – вижити, що на практиці дорівнює припинити кримінальне переслідування усіма можливими засобами. В таких умовах, з одного боку, бізнес направляє більшість своїх ресурсів на залучення адвокатів та пошук шляхів відбити навалу таким чином, щоб утримати компанію на плаву, а, з іншого боку, працює державна система, яка вимагає суттєвих ресурсів – фінансових, людських та часових. І при цьому всьому вся діяльність такої державної системи у підсумку може призвести до багаторічної судової тяганини без притягнення винних до відповідальності. А ще давайте чесно дивитись на українські реалії: періодично з'являється інформація як про намагання бізнесу «вирішити питання» у позапроцесуальний спосіб, так і про спроби представників держави «заробити» і не доводити кримінальні справи до суду. Тож чи не є досудове врегулювання тієї чарівною пігулкою, яка здатна запобігти корупції і встановити соціальну справедливість? Впевнена, ми на порозі цікавої дискусії та революційних змін (<https://censor.net/ua/blogs/3597559/chistane-dosudove-vregulyuvannya-char-vnoyup-gulkoyu-dlya-ukra-nskogo-b-znesu>). – 27.01).

Блог на сайті «Цензор.НЕТ»

Про автора: Олександр Тищенко, радник Національної комісії з радіаційного захисту населення України

Про малі модульні реактори

Про малі модульні реактори (SMR) говорять не перший рік – і у світі, і в Україні. Тема SMR

послідовно розвивається вже понад десятиліття, а в Україні – щонайменше з початку 2020-х років, із конкретними (якщо так можна назвати декларації і меморандуми) кроками.

Ще у 2021 році, «Енергоатом» підписав меморандум з американською компанією NuScale Power щодо можливості впровадження малих модульних реакторів за їхньою технологією. А вже у 2023 NuScale закрив свій флагманський проєкт – першу міні АЕС у рідних США.

Потім були британці Rolls-Royce, американці Westinghouse та Holtec International, французи EDF. Щонайменше, комунікацію України з ключовими гравцями світового ядерного ринку можна вважати системною.

За даними МАГАТЕ, у світі наразі розробляється понад 70 проєктів комерційних малих модульних реакторів. Реактори різних типів перебувають на стадіях будівництва або підготовки до нього у США, Канаді, Китаї, Японії, Південній Кореї та низці інших країн. Водночас ключова проблема залишається спільною для всіх: жоден із цих проєктів ще не пройшов повний цикл масштабної, довгострокової комерційної експлуатації. SMR поки що – технологія з високим потенціалом, але без остаточно підтвердженої «історії успіху».

Цього року я представляв у стінах Верховної Ради України та парламенті Республіки Болгарія україно-японський арт проєкт *Somnia Disaster* – творчий міст між двома найбільшими ядерними катастрофами людства: Чорнобилем і Фукусімою. Ці події викликали зацікавлення не лише серед дипломатів, культурологів і депутатів, а й у профільних енергетичних міністерствах та комітетах, а також стали приводом для дискусій серед ядерних експертів.

Саме Чорнобиль і Фукусіма стали глобальним переломним моментом для ядерної галузі. Після них у багатьох країнах світу було згорнуто або заморожено програми будівництва великих атомних реакторів. Посилилися вимоги до безпеки, зросла суспільна недовіра, а економіка масштабних АЕС стала значно складнішою. У цьому сенсі великі катастрофи стали не лише символами ризиків, а й

фактичними передумовами появи концепції SMR – менших, децентралізованих, гнучкіших і потенційно безпечніших ядерних установок.

Вже зовсім сучасним поштовхом для більш активного обговорення SMR в країнах Європи стала агресія РФ та військові дії на Близькому Сході, які вказали на дуже невисоку ступінь надійності сталих каналів енергопостачання.

Дискусії в двох парламентах стали приводом для моєї зустрічі з народним депутатом України, членом Комітету з питань енергетики та ЖКГ, головою підкомітету з ядерної енергетики та ядерної безпеки Анатолієм Костюхом. У центрі розмови було практичне питання: коли і за яких умов SMR можуть стати реальним елементом енергосистеми.

Верховна Рада вже зареєструвала законопроект №14164 (картка №58613), одним з ініціаторів якого є Костюх. Документ вперше вводить поняття малих модульних реакторів у національне законодавство, створює правову рамку для їхнього будівництва та експлуатації. Законопроект має ключове значення для:

залучення приватних та міжнародних інвестицій в атомну генерацію;

децентралізованого розміщення енергетичних потужностей;

використання SMR для промислових кластерів і критичної інфраструктури.

За прогнозом Костюха, перший комерційний SMR буде запущений у Канаді у 2029–2030 роках. Якщо проєкт підтвердить заявлені показники безпеки, вартості та надійності, протягом наступних п'яти років технологія може отримати широке поширення у світі. Водночас у Європейському Союзі наразі відсутня повноцінна законодавча база для малих модульних реакторів, що створює певний правовий вакуум для розвитку SMR у ЄС і надає часову перевагу конкурентам з Північної Америки та Азії.

Для України ця дискусія має стратегічне значення: SMR – не про технологічну моду, а про архітектуру майбутньої енергосистеми, безпечну, децентралізовану та стратегічно конкурентну (<https://censor.net/ua/blogs/3594463/koli-mal-moduln-reaktori-z-yavlyatsya-v-ukra-n>). – 2026. – 08.01).

Блог на сайті ОСВІТА.UA

Про автора: Сергій Захарін, державний секретар Міністерства освіти і науки України (2021–2023), доктор економічних наук, професор

Освітні ініціативи, які закінчилися нічим

Уважне вивчення інформаційного простору (у тому числі повідомлень та оголошень, що розміщені на сайті Міністерства освіти і науки України) дає змогу помітити аномальне зростання різноманітних «ініціатив», які повинні були – якщо вірити обіцянкам – принести освітній системі суттєві результати.

Цей феномен дозволяє сформулювати сміливу гіпотезу: протягом усього періоду своєї специфічної «управлінської діяльності» так звана «освітня команда» нафантазувала захмарно велику купу «ініціатив», про практичне впровадження яких широкій громадськості або нічого не відомо, або відомо дуже мало.

Автор цих рядків, не претендуючи на абсолютну об'єктивність, побудував власний рейтинг таких «освітніх ініціатив».

5 місце – «ініціатива» про створення нових проєктних офісів та агентств

Два роки назад, 15 січня 2024 року, Оксен Лісовий підписав наказ «Про утворення Проєктного офісу з підтримки змін в системі освіти і науки».

У Положенні написано, що цей офіс утворений «з метою підтримки впровадження реформ, заходів відновлення від наслідків війни сфери освіти і науки в Україні для підвищення якості та доступності освіти, розвитку науки, синхронізації їх з освітнім та дослідницьким простором Європейського Союзу».

У жовтні 2024 року Оксен Лісовий оголосив, що «МОН створить Імплементативне агентство з реалізації реформи НУШ». Анонс був зроблений у парламенті, під час заходу «Година запитань до уряду». Одним із ключових завдань агентства, за словами міністра, стане перегляд освітніх програм.

Майже рік назад, 25 лютого 2025 року, Оксен Лісовий підписав наказ «Про утворення

Проєктного офісу з впровадження Нової української школи».

Офіс утворено «з метою підтримки впровадження реформи Нової української школи (далі – НУШ), заходів відновлення від наслідків війни в Україні для підвищення якості та доступності повної загальної середньої освіти».

Минуло багато часу, але про конкретні результати роботи цих проєктних офісів та імплементативного агентства нічого не відомо ані громадськості, ані фахівцям.

У різних пошукових системах кілька разів набиралася словосполучення «Проєктний офіс з підтримки змін в системі освіти і науки», «Проєктний офіс з впровадження Нової української школи» та «Імплементативне агентство з реалізації реформи НУШ». Кожного разу – жодної значущої інформації про конкретні позитивні результати. Немає відповідних відомостей і на сайті МОН.

Слід звернути увагу, що обидва проєктні офіси, якщо вірити наказам Оксена Лісового, націлені на «відновлення...», «підвищення якості...», «доступність...» тощо. Навіть склалося враження, що автори одного Положення запозичили текст та ідеї у авторів іншого Положення...

Необхідно зробити невеличке застереження. Ми чудово розуміємо, що ініціатива створити Проєктний офіс з впровадження Нової української школи принесла і приносить значні дивіденди (гроші) його бенефіціарам – інформація про це доступна в мережі. Коли ми кажемо про «порожнечу» цієї «ініціативи» – маємо на увазі відсутність будь-якої значимої корисності для держави, суспільства і народу України.

4 місце – «ініціативи» щодо формування так званої «нової культури академічної доброчесності»

Оксен Лісовий дав кілька довжелезних інтерв'ю, повністю прочитати які можуть дозволити собі тільки освітні гурмани. Більшість інтерв'ю передбачають, що журналіст ставить «лагідне» запитання, а посадовець дає чітку відповідь.

На цьому фоні вигідно вирізняється інтерв'ю, що було оприлюднено у серпні

2024 року в авторитетному інтернет-виданні BBC NEWS Україна. Оксен Лісовий, відповідаючи на запитання щодо наявності академічного плагіату у власній дисертації, несподівано заявив: «Треба викорінювати цю культуру. Тому що культура фальсифікації різноманітної в академічному середовищі існує. Чому я відмовлявся? Для того щоб мене самого не пов'язувало з цією культурою нічого. Окей. Це була культура 2010 року. Такі були правила гри. Я розумів, що мені це не подобається. І щодалі я доходив до захисту, то більше мені це не подобалось. І я вже в якийсь момент і пожалів, що я вв'язався у це <...> Питання в тому, що дисертаційними дослідженнями, на мою думку, – може, зі мною хтось не погодиться, – повинні займатися ті люди, які займаються наукою, для яких це дисертаційне дослідження є цеглинкою в їхньому професійному зростанні. Тому я, як менеджер фактично, і відмовився від дисертації».

Як завжди – багато правильних красивих слів: про «цю культуру»; про старі «правила гри»; про те, що комусь щось «не подобається»; про те, що наукою мають займатися ті, хто займається наукою; про «професійне зростання» науковців тощо.

Однак минуло вже півтори року, але нам нічого не відомо:

які заходи вживає «освітня команда», аби викорінювати «цю культуру»?

чи розроблені нові «правила гри», які унеможливають повернення до «цієї культури»?

що зробила «освітня команда» для того, аби молодим українським дослідникам і дослідницям «подобалося» займатися наукою і досягати високих наукових результатів?

чи ухвалено виважені управлінські рішення, аби у молодих вчених була висока мотивація для високопродуктивної наукової діяльності?

чи може вчений (і молодий, і зрілий) отримувати достойну (читай: високу) заробітну плату на посаді наукового співробітника, і не шукати підробіток на стороні?

чи впроваджено доступні (креативні, актуальні, безкоштовні) програми професійного зростання для молодих вчених?

Наостанок зазначимо, що у грудні 2025 року було ухвалено Закон України «Про академічну доброчесність», але вказаний результат стався завдяки лідерству народних депутатів, а не міністра і його «команди».

3 місце – «ініціатива» щодо нової моделі виробництва та доставки підручників

Оксен Лісовий неодноразово заявляв, у тому числі з трибуни парламенту, про успіхи «епохальної реформи» у сфері виробництві та доставки підручників.

Наприклад, у жовтні 2024 року, виступаючи під час заходу «Година запитань до уряду», Оксен Васильович сказав: «Слід зазначити, що уже послідовно два роки виділяються кошти, ми знаємо, що ми провисли у 22-му році, із зрозумілих причин з фінансуванням підручників, маємо вже 3 мільярди виділених державним бюджетом за 2 роки на друк підручників, маємо 730 мільйонів донорських коштів, і працюємо з якістю через зміну підходу, принципову зміну підходу до підручникотворення. Уже з 1 вересня інша установа займається експертизою, інакше буде здійснюватися і закупівля, і логістика, і отой кейс самий відомий про карту без Криму, ми розуміємо, в чому причина...»

Не дивлячись на красиві слова, реальність виявилася дещо іншою. У мережі оприлюднили сторінку із підручника, у якому на карту України не було нанесено Кримський півострів. В іншому підручнику було надруковано світлину начебто українського військового (принаймні, про це йшлося у тексті навчального матеріалу), але у формі невідомого походження.

Одне із ключових рішень «реформи» – передати основні повноваження щодо так званого «підручникотворення» (зокрема, в частині експертизи змісту) установі під назвою «Український інститут розвитку освіти». Нагадаємо, в цій установі відсутній досвід відповідної роботи, немає власних приміщень, бракує фахівців, натомість є кримінальні провадження. Докладніше про це – тут.

1 вересня 2025 року далеко не всі школи отримали нові підручники до початку нового навчального року.

Це стало закономірним наслідком чергової «ініціативи» Міністерства освіти і науки

України, відповідно до якої було змінено модель доставки підручників. Зокрема – частину обов’язків щодо своєчасної доставки було перекладено на видавців.

Цим фактом зацікавилися небайдужі народні депутати. 5 вересня 2025 року, виступаючи під час заходу «Година запитань до уряду», Оксен Лісовий переконливо запевнив, що всі підручники будуть доставлені до шкіл не пізніше 15 вересня.

Нагадаємо, що 100% підручників були доставлені до шкіл лише у середині листопада.

2 місце – «ініціатива» щодо розробки Стратегії трансформації освіти і науки

У червні 2023 року Оксен Лісовий заявив, що вдалося зібрати 1700 експертів та експерток – «до роботи над стратегією трансформації освіти і науки».

Розробка проєкту Стратегії – серйозна справа, що спирається на міцне законодавче підґрунтя. Виходячи із змісту пункту 1 статті 64 Закону України «Про освіту», центральний орган виконавчої влади у сфері освіти і науки розробляє стратегію розвитку освіти України, інші стратегічні документи, державні цільові програми у сфері освіти і науки та бере участь у їх реалізації.

Наміри зібрати «широку громадськість» (1700 експертів та експерток, що встигли записатися «на платформі») для обговорення та підготовки проєкту Стратегії можна оцінити позитивно. Погано, що далі розмов і обіцянок справа, як неважко здогадатися, не просунулася.

Минуло два з половиною роки, але відомостей про результати роботи 1700 експертів та експерток, які «записалися на платформі», не оприлюднено. Станом на сьогодні Міністерство освіти і науки не представило проєкту Стратегії трансформації освіти України ані на розсуд громадськості, ані на розсуд колег з інших міністерств і відомств, ані на розсуд політичного керівництва держави.

Скоріш за все мантра про «1700 експертів та експерток» була вигадана виключно для того, аби створити в інформаційному просторі ілюзію про наявність «загальної підтримки» з боку освітньої спільноти. Можливо, про цей «непересічний успіх» навіть доповіли

високому начальству. А працювати над документом – тобто займатися вдумливою інтелектуальною працею – ніхто і не планував апріорі.

1 місце – «ініціатива» щодо презентації «Візія майбутнього освіти і науки України»

У липні 2023 року Міністерство освіти і науки України проголосило про так звану «Візію майбутнього освіти і науки України».

«Ініціатива» з розробкою «Візії...» була для нас, простих освітян, вельми несподіваною, адже процедура проєктування та імплементації цього дивного документу не передбачена ані Законом України «Про центральні органи виконавчої влади», ані Законом «Про освіту», ані Регламентом Кабінету Міністрів України, ані положенням про Міністерство освіти і науки України.

У «Візії...» написано багато красивих гасел і пафосних слоганів, які не ґрунтуються на здоровому глузді і тверезому аналізі подій реального життя.

Не дивно, що протягом 2024–2025 року у публічних виступах очільник міністерства, а також члени його «команди» не згадували про «Візію...» як документ, який вони використовували під час своєї діяльності.

Казочку про «Візію...» та її необхідність, скоріш за все, було запущено в інформаційний простір виключно для того, аби продемонструвати суспільству «удавану активність» – начебто щось робиться, начебто щось обговорюється, начебто є якісь розумні думки, начебто у «освітніх генералів» є якесь стратегічне бачення і начебто це бачення конче важливе для успішного майбутнього країни і майбутнього освітньої системи.

І наостанок.

Надворі – січень. Для керівництва МОН це – гарний привід зробити чесний і об’єктивний звіт про результати своєї роботи, причому не просто в «описовому форматі», а на основі висвітлення конкретних вимірюваних показників.

Окрім того, у цьому звіті – для того, аби він був сприйнятий позитивно – необхідно згадати про допущені помилки, а також – про конкретні заходи, що вжиті або вживаються для виправлення помилок.

Допущені з боку керівництва МОН помилки – це не припущення, про це написано в численних повідомленнях органів державної влади, у тому числі профільного парламентського комітету та Рахункової палати України.

Таке звітування слід проводити не шляхом «монологу», а на основі широкого громадського обговорення, можливо – на розширеному засіданні Громадської ради при МОН. Було б правильно, аби керівники профільних організацій мали змогу поставити керівництву міністерства актуальні запитання, а також дати доброзичливі рекомендації (<https://osvita.ua/blogs/96214/>). – 2026. – 20.01).

Блог на сайті Lb.ua

Про автора: Дарина Марчак, заступниця міністра економіки, довкілля та сільського господарства України

Ринок праці змінюється швидше, ніж норми, що його регулюють

Оновлення трудового законодавства є давно назрілим рішенням. Воно визначає, чи здатна держава забезпечити справедливі та передбачувані правила на ринку праці в умовах війни, економічної трансформації та руху до членства в Європейському Союзі. Воно також показує, чи можемо ми запропонувати суспільству зрозумілий баланс між правами працівника, потребами роботодавця та публічним інтересом. Йдеться про формалізацію зайнятості, зростання продуктивності й фінансову спроможність держави.

У цьому питанні немає зручного часу. Під час війни й підготовки до відбудови найвидимішими стають обмеження старих підходів. І найвищою є ціна затримки подальших змін: вона погіршує інвестиційний клімат, посилює нерівність правил і підштовхує людей та бізнес до неформальних практик.

За останні роки ринок праці змінився швидше, ніж правила, якими ми його регулюємо. Поширилися дистанційна робота, гнучкі графіки та комбіновані формати

зайнятості. Бізнеси переїжджали, люди переїжджали. Дефіцит кадрів став буденною проблемою для багатьох галузей. Водночас законодавство часто лишається побудованим на логіці іншої економіки, де ключові процеси були повільнішими, а моделі праці – одноманітнішими. Це створює розрив між тим, як працює ринок, і тим, як держава описує правила.

Цей розрив має наслідки. Коли правила складні, неоднозначні або застарілі, вони не допомагають працювати легально. Вони ускладнюють працевлаштування і роблять привабливішими обхідні рішення. У підсумку працівник втрачає реальні гарантії, бізнес накопичує правові ризики, а держава втрачає ресурси, які потрібні для оборони, соціальної підтримки і відновлення.

Для працівника тіньова або напівлегальна зайнятість часто здається проблемою, відкладеною «на потім», поки не настає момент, коли потрібен захист: лікарняний, компенсації, підтверджений стаж, можливість відстояти свої права. Для роботодавця неформальні практики можуть виглядати як швидке рішення, але з часом вони перетворюються на постійний ризик: спори, штрафи, конфлікти, нестабільність у колективах, репутаційні втрати, складність роботи з партнерами. Для держави це означає менше надходжень і менше можливостей утримувати систему соціальних гарантій.

Тому оновлення трудового законодавства має просту мету: зробити так, щоб легально працювати було нормально, зрозуміло і вигідно. Правила мають бути однаковими та застосовуватися передбачувано. Це питання справедливості. Але також питання економічної ефективності. Добросовісний бізнес не повинен програвати тому, хто економить на працівниках. Працівник не повинен опинятися в уразливій позиції лише тому, що правила не дають сучасних легальних інструментів.

Що саме має дати оновлення

Передусім – системність і ясність. Норми мають бути узгоджені між собою, без паралельних режимів і суперечностей, які створюють різні правила для схожих ситуацій.

Далі – чітке розуміння форм зайнятості. Не має залишатися сірої зони у регулюванні трудових відносин, яка породжує конфлікти та нерівну конкуренцію. Третій напрям – сучасна гнучкість у межах гарантій. Дистанційна робота, змінний графік та інші режими мають мати чіткі правила щодо умов, оплати і захисту.

Окремо стоїть питання бюрократії і цифровізації. Добросовісний роботодавець не має витрачати ресурси на формальності, які не підсилюють захист працівника. Кадрові процеси мають бути простішими, стандартизованими, максимально переведеними в електронний формат. Це зменшує витрати бізнесу і підвищує визначеність для працівника, а державі дає якісніший інструмент для політики зайнятості.

Ще один важливий елемент – сучасна модель нагляду. Контроль має бути адресним і ризик-орієнтованим, із фокусом на реальний захист працівника, без вибіркості і без тиску на тих, хто працює прозоро. Разом із цим мають працювати зрозумілі механізми захисту прав і врегулювання трудових спорів.

Є і європейський вимір, який не можна ігнорувати. Україна рухається до ЄС, і трудові стандарти є частиною цього шляху. Прозорі умови праці, охорона праці, рівне ставлення, дієвий соціальний діалог – це не абстрактні вимоги. Це основа довіри до ринку. Вона важлива і для людей, і для інвесторів, і для партнерів.

Ми також розуміємо, що будь-які зміни в трудових правилах викликають дискусію. Це нормально, бо мова про базові речі. Але саме тому процес має спиратися на соціальний діалог і консультації з профспілками, роботодавцями, бізнес-асоціаціями, експертним середовищем і партнерами. Трудове законодавство працює лише тоді, коли правила сприймаються як справедливі і виконувані.

Кабінет Міністрів України схвалив проєкт нового Трудового кодексу та передав його на розгляд Верховної Ради України. Парламентський розгляд у першому читанні є стартом процедури. Далі буде етап подання правок і доопрацювання між читаннями.

Цей етап не означає завершення дискусій. Навпаки – парламентський розгляд і робота над правками дадуть можливість узгодити ті окремі питання трудового законодавства, по яких ще тривають дискусії. Євроінтеграційний трек дасть змогу звірити рішення з європейськими стандартами. Але важливо вже зараз запустити цю процедуру. Нові правила потрібні працівникам і роботодавцям. Потрібні жінкам, які поєднують роботу і сім'ю, та молоді, яка виходить на ринок праці. Потрібні бізнесу, який створює робочі місця і планує масштабування. Трудові правила мають бути сучасними, зрозумілими і такими, що працюють однаково для всіх (https://lb.ua/blog/daryna_marchak/715835_rinok_pratsi_zminyuietsya.html). – 2026. – 8.01).

ГРОМАДСЬКА ДУМКА ПРО ПРАВОТВОРЕННЯ

№ 3 (311) 2026

Інформаційно-аналітичний бюлетень

на базі оперативних матеріалів

Додаток до журналу «Україна: події, факти, коментарі»

Ідентифікатор медіа R30-01101

Редактори:

А. Берегельська, Я. Маленко

Комп'ютерна верстка:

Н. Крапіва

Підп. до друку 12.02.2026

Формат 60х90/8. Обл.-вид. арк. 2,75.

Наклад 21 пр.

Видавець і виготовлювач

Національна бібліотека України

імені В. І. Вернадського

03039, м. Київ, Голосіївський просп., 3

siaz2014@ukr.net

Свідоцтво про внесення суб'єкта

видавничої справи до Державного реєстру видавців,

виготовлювачів і розповсюджувачів

видавничої продукції ДК № 7871 від 28.06.2023 р.